

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Karmen Košir

Vzgoja za (evropsko) demokracijo –
demokratsko državljanstvo in usposobljenost profesorjev(-ic)

Diplomsko delo

Ljubljana, 2009

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Karmen Košir

Mentorica: doc. dr. Alojzija Židan

Vzgoja za (evropsko) demokracijo –
demokratsko državljanstvo in usposobljenost profesorjev(-ic)

Diplomsko delo

Ljubljana, 2009

Zahvalila bi se svoji mentorici doc. dr. Alojziji Židan
za vso potrpežljivost pri pisanju, urejanju in oddaji zaključne naloge.

Hkrati bi se zahvalila tudi svojim trem fantom, ki so bili vsakokrat,
ko sem se lotila pisanja naloge, potrpežljivi in me vzpodbujali.

Hvala!

Vzgoja za (evropsko) demokracijo – demokratično državljanstvo in usposobljenost profesorjev(-ic)

Z vstopom v Evropsko unijo se je Slovenija zavezala, da bo z državami Evrope še tesneje sodelovala, tudi na področju izobraževanja (Lizbonska strategija). Tako se je začela spreminjati in dograjevati tudi učiteljeva vloga v izobraževalnih institucijah. Učitelj ni (samo) poklic, je poslanstvo, ki ga zmore opravljati ljubeča, sočutna, svobodna, samostojna, visoko motivirana, osebnostno zrela, etično odgovorna ter strokovno odlična osebnost.

Pri tem je pomembno opozoriti na spreminjajočo se vlogo učitelja, nove učne pristope, možnosti usposabljanja in na probleme, ki spadajo k usposabljanju in izobraževanju učiteljev. Učitelj državljanske vzgoje mora biti predvsem »akcijski« učitelj in mora nenehno dograjevati svojo strokovno in osebno rast, saj s tem podpira rast drugih, tj. učencev. Učenje za demokratično državljanstvo je namreč učenje, ki poteka od rojstva do smrti, povsod tam, kjer smo dejavno udeleženi in kjer na pozitiven način sodelujemo v spreminjanju odnosov, okolja (odgovoren odnos) ali družbenih procesov. Učitelj je s pravnimi pristopi in s pravo motivacijo lahko poleg staršev primarni moderator pri oblikovanju otrokove demokratične identitete v prihodnosti. To je identitete, ki otrokom omogoča, da lažje prepoznajo sami sebe, drugega kot drugačnega, vzpostavljajo odnose v skupnosti in hkrati vzpodbujajo razvoj lastne individualnosti.

Ključne besede: demokracija, aktivno demokratično državljanstvo, usposabljanje učiteljev, okoljska zavest, nova vloga učitelja

Education for (European) democracy – democratic citizenship and competence of professors

By entering the European Union Slovenia has pledged to cooperate even more closely with the European countries in the field of education (Lisbon strategy). Consequently, teacher's role in the educational institutions also began to change and became upgraded. Being a teacher is not (merely) a profession - it is a mission which can be fulfilled only by caring, compassionate, free, independent, highly motivated, mature, ethically responsible and highly professional personalities.

In this context it is important to emphasize the changing role of a teacher, new approaches, training possibilities and problems related to his/her training and education. A teacher of citizenship education has to be above all an active one who constantly upgrades his/her professional and personal skills; in this way he/she contributes to the development of the others, i.e. students. Democratic citizenship education lasts from the so-called cradle to the grave, and takes place wherever one actively participates in and positively contributes towards the changing relations, environment (responsible relationship) or social processes. With a correct approach and true motivation a teacher is, along with parents, a prime »moderator« in forming a child's future democratic identity – one which enables children to be capable of self-reflection and the other as different, and establish relations in the community and at the same time encourage the development of their own individuality.

Key words: democracy, active democratic citizenship, teacher training, environmental awareness, new role of a teacher

KAZALO

1 UVOD	7
2 ZNANJE IN IZOBRAŽEVANJE TER VZGOJA ZA (EVROPSKO)	
DEMOKRACIJO	9
3 ŠTUDIJI DRŽAVLJANSKE VZGOJE	13
3.1 Državlјanska vzgoja v Evropi – Eurydice.....	13
3.1.1 Vključevanje državlјanske vzgoje v vsakdanje življenje.....	13
3.1.2 Preverjanje znanja	14
3.1.3 Izobraževanje učiteljev	15
3.1.4 Razsežnost državlјanske vzgoje v Evropi	16
3.2 Študija državlјanske vzgoje v 28 državah, IEA	16
4 VZGOJA IN IZOBRAŽEVANJE ZA TRAJNOSTNI RAZVOJ.....	18
5 NOVA VLOGA UČITELJA	20
5.1 Kako se učijo učitelji?	23
5.2 Mednarodno sodelovanje učiteljev	25
5.3 Usposabljanje učiteljev za učenje demokratičnega državlјanstva	28
6 EMPIRIČNI DEL	33
6.1 Metodološki pristop.....	33
6.2 Vključenost vsebin o demokratičnem državlјanstvu	34
6.3 Mnenje učiteljev o lastni usposobljenosti za vzgojo za demokratično državlјanstvo	

ter dodatno usposabljanje	43
6.4 Učni pristopi poučevanja intervjuvanih učiteljev na temo o demokratičnem državljanstvu	45
6.5 Dodatni učni pristopi pri konceptu aktivnega državljanstva pri učečem se subjektu	55
7 SKLEP	63
8 LITERATURA	66

KAZALO TABEL

Tabela 6.1: Vrednote, s katerimi intervjuvani učitelji povezujejo koncept odgovornega državljanstva.....	47
Tabela 6.2: Poučevanje vsebin o demokratičnem državljanstvu.....	48
Tabela 6.3: Znanje in izkušnje, ki jih pridobijo učenci	50
Tabela 6.4: Predlogi oz. mnenja intervjuvanih učiteljev	52

1 UVOD

Z vstopom Slovenije v Evropsko unijo in globalizacijo v svetu se je potreba po vzpodbujanju izobraževanja o vzgoji za demokracijo pojavila tudi pri nas. V procesu izobraževanja je tako prišlo do potrebnih novih pristopov. Slovenija sodi med najmanjše države v Evropi, zato je zanjo vprašanje globalizacije še posebej občutljivo. Zlasti male države so se prisiljene učiti, kako se čimbolj izogibati negativnim in kako čimbolj razvijati pozitivne strani globalizacije.

Vzgoja za demokracijo je zelo zahtevno in odgovorno opravilo, za utrjevanje ima v šolskem prostoru ključno vlogo učitelj. Njegova vloga v izobraževalnem sistemu se spreminja, zato bo namen naloge poudariti stalno krepitev učiteljeve profesionalne kulture in njegovo stalno dograjevanje znanja. Vse to je še posebej pomembno za učitelje družboslovnih predmetnih področij, saj je vsebina teh učnih načrtov vključena v nove družbene kontekste. Izhajam iz primerjalne študije »Državljska vzgoja v Evropi – Eurydice«, saj le-ta velja kot priporočilo, kako vzgajati in izobraževati za demokratično državljanstvo. Zelo pomembno vlogo pri spremembah v vzgoji in izobraževanju na področju izobraževanja za demokratično državljanstvo in izobraževanja za človekove pravice ima projekt Sveta Evrope »Izobraževanje za demokratično državljanstvo«. Le-ta poskuša ugotoviti, kako spodbuditi posameznike, da postanejo aktivni državljani, kako pridobijo spretnosti in kako le-te prenesejo na druge. Demokratično državljanstvo zajema odnose med posamezniki, skupinami, organizacijami in ne le pravno-formalne pravice ter odgovornosti. Ta proces naj bi se začel že v zgodnji mladosti in trajal vse življenje, uči o dolžnostih in pravicah državljanov, spoštovanja demokratičnih vrednot in človekovih pravic, solidarnosti in aktivne udeležbe v demokratični družbi. Demokracija, vrednota tretjega tisočletja, zahteva več vzpodbud in je lahko izvedena tudi v okviru šolanja, vendar ne pomeni le del predmetnih učnih načrtov, pač pa tudi gradnjo demokracije za življenje v prihodnje.

Pripravljanje učencev na njihovo vlogo državljana v demokratični družbi je temeljna naloga v vzgojo-izobraževalnem procesu. Šola je tista, ki s svojimi socializacijskimi nalogami vidno prispeva k utrjevanju demokratičnih vzorcev, šola navaja k razmišljanju o demokraciji in prispeva k nadaljnji uresnitvi izven nje. Sodobni pouk nudi različne pristope in ni omejen na eno samo metodo poučevanja. In ravno to je vzpodbuda za učenje učencev. Zato me je ta nova odgovorna vloga državljana v demokratični družbi vzpodbudila, da aktualnost diplomske naloge podpiram s tezo, da lahko aktivna demokratična vzgoja pomembno

prispeva k demokratizaciji globalizacije. Ali naši učitelji družboslovnih predmetnih področij skozi vsebinsko obravnavo učnih načrtov upoštevajo poleg političnega tudi kulturni in socialni vidik? Ali je današnji učitelj dovolj usposobljen za poučevanje demokratičnega državljanstva in da le-to pripomore k uspešni nadaljnji graditvi demokracije za življenje?

Okoljevarstvo in naravovarstvo sta področji, katerima Evropa daje velik pomen. Vzgoja in izobraževanje o odnosih do okolja in varstva narave omogoča učencem prepoznati in razvijati družbeno ozaveščenost in odgovornost v odločanju o skupnih problemih. Te praktične aktivnosti in smotrno demokratično odločanje omogočajo trajnostni razvoj. Vzgoja in izobraževanje za trajnostni razvoj kot strategija razvoja Slovenije vključuje varstvo okolja in trajnostno gospodarjenje z naravnimi viri. Organizacija Združenih narodov je obdobje med 2005 in 2014 razglasila za desetletje izobraževanja za trajnostni razvoj.

Teoretični del naloge sem podkrepila tudi s praktičnim. Preverila sem, kakšno je mnenje učiteljev in predvsem njihova vloga pri poučevanju učencev o konceptu »odgovornega državljanstva«. Odgovore sem poskušala poiskati v izkušnjah učiteljev na štirih šolah. Izvedla sem intervju z osnovnošolskimi učitelji zgodovine, geografije, slovenščine in enega izbirnega predmeta – raziskovanje domačega kraja in varstvo njegovega okolja. Z intervjuji sem želela pridobiti odgovore na vprašanja o tem, kako se pojavljajo pri poučevanju o demokraciji: odnos do narave (okolja), človekove pravice in človekovo dostojanstvo. Tako sem skušala predstaviti vidik, kako se aktivna demokratična vzgoja kaže v njihovem načinu poučevanja.

2 ZNANJE IN IZOBRAŽEVANJE TER VZGOJA ZA (EVROPSKO) DEMOKRACIJO

Današnji čas zaznamujejo nenehne spremembe. Evropa želi uresničiti na znanju temelječo družbo, ki bo tekmovalna in konkurenčna človeku naj bi omogočala kakovostno življenje. O nujnosti razumevanja in uvajanja sprememb na področju znanja in izobraževanja se vse več piše in raziskuje. Kako se države članice OECD¹ ukvarjajo s problemi in usmeritvami sprememb na področju šolstva, beremo v publikaciji z naslovom *What schools for the future?* (OECD 2001). Spremembe v šolstvu so globoko povezane z ekonomskimi, družbenimi, s političnimi, kulturnimi in z okoljskimi trendi.

Z uresničevanjem Lizbonske strategije je v središču pomen znanja za blaginjo družbe, uresničevanje pravic državljanov, ozaveščanje o pravicah in odgovornostih ter krepitev temeljnih načel demokratične politične ureditve. V projektu Evropske komisije »Izobraževanje in usposabljanje 2010«, ki je namenjen spodbujanju dejavnega državljanstva, zagotavljanju odprtega učnega okolja, enakih možnosti in socialne kohezije, je opaziti poseben poudarek na znanju. Vseživljenjsko učenje mora, kot je zapisano v Memorandumu o vseživljenjskem učenju, postati vodilno načelo v vseh učnih vsebinah. Znanje je pomembno za nadaljnji gospodarski razvoj in tudi za celotni družbeni razvoj ter za kulturno in osebno rast posameznika. Številne spremembe, tudi na področju znanja, zahtevajo oblikovanje stalno učeče se družbe in razvijanje zmožnosti, ki vodijo v vseživljenjsko učenje. Izobraževalne inštitucije poudarjajo, da ne gre več za poznavanje velikega števila informacij, pač pa za vprašanje, kako učenci ta znanja pridobivajo, sprejemajo in predelujejo ter uporabljajo v praksi.

Na različnih seminarjih in na študijskih srečanjih v okviru Zavoda RS za šolstvo so učitelji med drugim razmišljali o tem, kaj je znanje. Odgovori so bili raznovrstni: poznavanje dejstev, informacije, vedenje, razgledanost, splošno znanje, razumevanje in uporaba, znajdenje v različnih situacijah, zmožnost za reševanje problemov, zmožnost samostojnega in kritičnega razmišljanja, veščine in spretnosti; pa tudi: bogastvo, svoboda, odpiranje novih vrat in podobno (Rutar Ilc 2007, 99).

Sodobni pristopi učenja in poučevanja so usmerjeni v odkrivanje in ustvarjanje znanja (Žakelj v Šček Prebil 2006, 97). V družbi znanja bo znanje temeljni vir delovanja na vseh področjih, zato bo ključno vprašanje, kako povečati količino in kakovost znanja. V ospredje tako stopa poleg formalnega šolskega in predpisanega znanja tudi neformalno, implicitno znanje, ki ga

ljudje pridobivajo z življenjskimi in delovnimi izkušnjami, s samoizobraževanjem in v krajših oblikah neformalnega izobraževanja ter ga prenašajo drug na drugega v procesu socializacije, ob delu in neformalnemu druženju (Svetlik 2004, 201). Mnenja strokovnjakov so različna. Za neoliberaliste znanje ni neka trajna vrednota, ampak je tržna znamka in je podrejeno ponudbi in povpraševanju. Vse ostale vrednosti so za neoliberaliste preteklost in nepotrebno leporečje (Adam 2006, 11).

Spremembe v znanju se odražajo tudi v tehnoloških spremembah, tehnologija zelo močno vpliva na naše vsakdanje življenje, na najbolj običajna opravila posameznika. Dobro znanje rokovanja z računalnikom vpliva tudi na tehnološki napredek in nenazadnje na razvoj gospodarstva, zato so se morale tudi izobraževalne institucije prilagoditi spremembam in opustiti klasične oblike šolanja (OECD 2001). Z novim načinom »prenašanja« znanja omogočajo učencem, da sodelujejo v družbenem, političnem in kulturnem življenju družbe. Pri tem ima pomembno vlogo učitelj, njegova vloga se je zelo spremenila. Odprtost do učnih vsebin pomeni vključevanje učencev v bodoče okolje, vključevanje strokovnjakov iz tega okolja v pripravo programov in v izvajanje pedagoškega procesa, vključevanje pedagogov v prakso skozi raziskovanje, svetovanje in reševanje praktičnih problemov, posodabljanje programov z zgledovanjem po drugih šolskih okoljih in podobno (Svetlik 2004, 205).

Strategija razvoja Slovenije je zasnovana na trajnostnem razvoju, ki med drugim vključuje varstvo okolja in trajnostno gospodarjenje z naravnimi viri. Organizacija Združenih narodov je obdobje med 2005 in 2014 razglasila za desetletje izobraževanja za trajnostni razvoj. Šole držav, vključene v primerjalno študijo »Državljanstva vzgoja v Evropi – Eurydice«, vzpodbujajo odgovorno državljanstvo in ga obravnavajo kot prednostno nalogo. Nekatere države vključujejo v prednostno nalogo še spoštovanje do narave. Okoljevarstvo in naravovarstvo sta področji, o katerih se v zadnjem času veliko govori in piše, tudi raziskovanje na tem področju je v porastu. Učenje o problemih sodobnega sveta, o odnosu do okolja in varstva narave omogoča učencem prepoznati in ozavestiti njihove obveznosti in pravice, zato naj bi vsi učenci imeli možnost in znanje, da razvijajo družbeno ozaveščenost in odgovornost pri odločanju o skupnih problemih. Praktične aktivnosti in smotrno demokratično odločanje omogočajo trajnostni razvoj, reševanje okoljskih problemov in nenazadnje razvijanje vrednot.

---

¹ OECD - Organizacija za gospodarsko sodelovanje in razvoj

Vendar pa prav poučevanje vsebin, povezanih z izobraževanjem za demokratično državljanstvo, postavlja pred učitelje družboslovja zahtevno nalogo. Francois Audigier, eden najpomembnejših strokovnjakov s področja poučevanja državljske vzgoje in človekovih pravic, je poudaril, da je razlika med splošnimi trditvami o vlogi državljske vzgoje pri izobraževanju in vzgoji ter vsakdanjostjo življenja v šoli zelo velika (Audigier v Državljska vzgoja v Evropi 2005, 6). Za graditev državnosti je znanje zelo pomembno in hkrati za razvoj demokratične identitete. Zato pravi Alojzija Židan (Židan 2002, 1051) se je smiselno učiti o demokraciji, v demokraciji in za demokracijo.

Antikainen (Antikainen v Gaber in drugi 2006, 79–80) preučuje evolucijo pomena, ki ga pripisujejo izobrazbi predstavniki različnih generacij. Opozarja na prehod od pojmovanja znanja kot vrednote v stanje, v katerem je znanje samo po sebi umevno. Ugotavlja, da se pomen in vloga, ki ju posamezniki pripisujejo izobraževanju, spreminjata glede na generacijo (generacijo vojne in ekonomske depresije (1910–1920); generacijo velike tranzicije (1940–1950); ter rokavska generacija (rojeni po letu 1965)), ki ji posameznik ali posameznica pripada. Za mlajše generacije je značilno, da razumejo izobraževanje kot nekaj samoumevnega, nekaj, kar je njihova pravica.

Tradicija še ne pomeni slepega ponavljanja starega, ampak je nadaljevanje starega v novem kot diskontinuirani kontinuum (Novak 2006, 40). Tudi preoblikovanje finskega sistema izobraževanja v enega uspešnejših je prav tako spremljalo spreminjanje dojemanja oz. razumevanja znanja. Na Finskem kljub dobrim rezultatom uvajanja sprememb, stalno prenavljajo svoj šolski sistem. Posodabljanje pomeni iskanje novih možnosti. Prepričano so, da ni vse za vedno dobro.

Če upoštevam spodaj zapisana tri obdobja pri demokratičnem prehodu, lahko zapišem, da smo danes v Sloveniji v zadnji, tretji fazi. Juan Jose Linz (Linz v Židan 2004, 70) pravi, da lahko razlikujemo več faznih obdobj pri demokratičnem prehodu:

- obdobje razpada starega sistema;
- prehodno obdobje;
- utrjevanje demokracije z najmanj desetletnim ali še daljšim obdobjem v konkretno družbo.

Beseda državljanstvo ima mnogo različnih oblik razumevanja in so odvisne od konteksta, v katerem je izraz uporabljen. Vse države, ki so bile zajete v študijo »Državljska vzgoja v Evropi – Eurydice«, povezujejo koncept »odgovorno državljanstvo« z nekaterimi vrednotami,

kot so demokracija, človeško dostojanstvo, svoboda, spoštovanje človekovih pravic, strpnost, enakost, spoštovanje zakona, solidarnost, odgovornost, lojalnost, sodelovanje, participacija ter duhovni, moralni, kulturni, mentalni in fizični razvoj. Vse poudarjajo, da so te vrednote pomembne za koncept odgovornega državljana.

Državljska vzgoja naj bi učence vodila:

- k politični pismenosti;
- h kritičnemu mišljenju in razvoju nekaterih stališč in vrednot;
- pravica do kritike je zelo pomembna sestavina demokracije. S peticijami (kritičnimi pobudami) spodbuja oblast, da odpravlja slabo in zagotavlja dobro (Cerar 2009, 111);
- k dejavni udeležbi v družbi.

Cilji državljanske vzgoje so v državah Evropske unije oblikovani različno, seveda v skladu z nacionalnim kontekstom, tradicijo in kulturo. V Sloveniji je državljanska vzgoja v primarnem izobraževanju vključena v druge predmete, kot so okoljska vzgoja, zgodovina, geografija, slovenščina, tuji jezik in družba. Kot samostojen predmet je prisotna na ravni višjega sekundarnega izobraževanja, to je državljanska kultura. Na ravni nižjega sekundarnega izobraževanja je prisotna kot samostojni predmet ali je vključena v druge predmete. Ti so zgodovina, geografija, slovenščina, tuji jezik, okoljska vzgoja, religija in etika, državljanska in domovinska vzgoja ter etika in državljanska kultura.

Vsi vpleteni se bomo morali zavedati, da znanje o demokratičnem državljanstvu ni le samo sebi namen in da nam šola le omogoča primarno preventivno pripravo za življenje, od nas pa je odvisno, ali bomo to znanje naprej nadgrajevali tudi izven šolskega okolja.

3 ŠTUDIJI DRŽAVLJANSKE VZGOJE

3.1 Državljska vzgoja v Evropi – Eurydice

Omrežje Eurydice vključuje 30 držav in analizira poučevanje državljske vzgoje v šoli in so ga zahtevali ministri za izobraževanje v času nizozemskega predsedovanja Svetu Evropske unije (julij–december 2004). V veliko pomoč mu je bilo delo projekta Sveta Evrope »Izobraževanje za demokratično državljanstvo«. Podatki obsegajo primarno ter nižjo in višjo sekundarno raven izobraževanja. Omrežje Eurydice kaže, da ima večina evropskih držav oblikovan način obravnave državljske vzgoje.

Primerjalna študija »Državljska vzgoja v Evropi« je pomembna za razvoj kot priporočilo na področju izobraževanja za demokratično državljanstvo. Posebna pozornost je namenjena primerjalni analizi teh elementov državljske vzgoje (Ministrstvo za šolstvo in šport 2005, 7):

- vključitev temeljnih načel s področja državljske vzgoje v zakonodajo, ki ureja delovanje javnega sistema vzgoje in izobraževanja;
- vključitev vsebin s področja državljske vzgoje v šolski kurikulum;
- organizacija obšolskih in izvenšolskih dejavnosti, ki spodbujajo participacijo učencev (npr. šolski parlament);
- razvoj učbenikov ter drugih didaktičnih materialov in gradiv s širšega vsebinskega področja državljske vzgoje;
- vzpostavitev podporne mreže za izobraževanje in izpopolnjevanje učiteljev ter drugih pedagoških delavcev;
- vključitev evropske razsežnosti v osnovnošolskem in srednješolskem kurikulumu.

3.1.1 Vključevanje državljske vzgoje v vsakdanje življenje

V primarnem izobraževanju v Sloveniji oz. tudi v večini držav, ki so sodelovale v primerjalni študiji Eurydice, je večji poudarek na učenju načel, ki uravnavajo življenje v družbi, kakor pa na učenju teorije. Poudarek je na spretnostih, potrebnih za razvoj spoštovanja otrok in odraslih v njihovih medsebojnih odnosih. Otroci se učijo, kako ravnati v različnih okoliščinah v šoli ali izven nje.

Državljska vzgoja naj bi poleg teoretičnega znanja pripravljala mlade tudi na uresničevanje tega znanja v praksi, v družbi. Od tega pa je odvisna organizacija šole, vključevanje staršev in

vključevanje šole v družbo.

V nekaterih državah so v šole vpeljali dolžnosti in obveznosti za učence. Med obveznosti spadajo redno obiskovanje pouka, marljivo učenje, spoštovanje šolskega reda, upoštevanje navodil učitelja in skrbno ravnanje s šolsko opremo. Vsi, tako šola kot starši, si delijo odgovornost, da otroke naučijo primerne državljskega ravnanja. Starši so vzor svojim otrokom, zato lahko sodelujejo v zboru vseh staršev, svetih staršev in pri šolskem časopisu.

V dejavnosti v družbi si šole prizadevajo vključiti učence v skoraj vseh evropskih državah. Na primer z izmenjavo učencev s šolami drugih držav, z dnevi odprtih vrat, obiski institucij, z volitvami (simulacija), z zbiranjem sredstev, delovno prakso, prostovoljnim delom itn.

3.1.2 Preverjanje znanja

V večini držav metode preverjanja znanja učencev na področju državljske vzgoje določijo učitelji in ravnatelji na ravni posamezne šole. Nekaj držav pa nudijo priporočila oziroma posebne metode za preverjanje znanja in stališč, ki so jih učenci dosegli ob koncu šolskega leta. Ta merila so na voljo učiteljem, ki preverjanje izvajajo.

Preverjanje učencev se lahko razdeli na teoretično znanje ali pa na njihova stališča in državljsko ravnanje. Lahko je v ustni ali pisni obliki, v obliki praktičnega dela ali opazovanja učencev v razredu. Vsebino in način preverjanja pa večinoma določijo učitelji sami.

V Sloveniji se poudarja pomen preverjanja znanja za spremljanje napredka učencev na področju državljanstva. Dosežki učencev na tem področju so določeni v obliki znanj, sposobnosti in razumevanja, preverjajo pa jih učitelji.

Na področju zunanje evalvacije šol so v večini držav Evropske unije za izvedbo kurikula državljske vzgoje odgovorni inšpektorji. V Sloveniji obsega zunanja evalvacija opazovanje poučevanja v razredu, omeji pa se na poučevane teme, načrtovanje učne ure, uporabljena učna gradiva, preverjanje učencev, izobrazbo učiteljev, ki poučujejo državljsko vzgojo, in njihovo strokovno usposabljanje.

Na področju notranje evalvacije šol nekatere države Evropske unije upoštevajo tudi doseganje ciljev, ki so zapisani v kurikulumu oziroma razvoj drugih vidikov državljanstva, kot so demokratična klima, varnost in kultura šole. Notranjo evalvacijo opravljajo ravnatelji, učitelji, učenci ali drugi strokovni delavci na šoli.

3.1.3 Izobraževanje učiteljev

Učitelji imajo pri uresničevanju ciljev državljske vzgoje, teorije in prakse pomembno vlogo. V vseh državah Evropske unije morajo imeti učitelji državljske vzgoje (v primarnem in sekundarnem izobraževanju) enako stopnjo izobrazbe kot pri ostalih učnih predmetih. To pomeni, da morajo imeti končano visoko izobraževanje, v mnogih državah tudi na univerzitetni ravni; čas trajanje je od štiri do pet let.

V primarnem izobraževanju v večini držav tematiko državljske vzgoje poučujejo, »splošni učitelji«, nespecialisti, na sekundarni ravni izobraževanja pa v večini držav učitelji specialisti. Ti lahko učijo enega, dva ali največ tri predmete. Začetno izobraževanje, katerega poudarek je na državljski vzgoji, ima v resnici organizirano le nekaj držav. Države, kjer takega študijskega programa nimajo, državljsko vzgojo poučujejo učitelji, specializirani za družboslovje, zgodovino, filozofijo ali etiko.

Kompetence oziroma spretnosti, ki se zahtevajo v evropskih državah in so bistvene za poučevanje državljske vzgoje, se kažejo v obliki treh pristopov:

- morajo biti vključene v začetno izobraževanje učiteljev (14 držav);
- so v obliki posebnega programa, ki ga izberejo le tisti, ki nameravajo poučevati državljsko vzgojo (7 držav);
- so zajete le v strokovno usposabljanje učiteljev (večina držav).

V Sloveniji so kompetence oziroma spretnosti, bistvene za poučevanje državljske vzgoje v primarnem oz. sekundarnem izobraževanju, zajete le v strokovnem usposabljanju zaposlenih učiteljev. Učitelji v številnih državah menijo, da bi se državljsko izobraževanje in vzgoja izboljšali, če bi imeli kakovostnejša učna gradiva, več izpopolnjevanja in več ur pouka.

3.1.4 Razsežnost državljske vzgoje v Evropi

Državljska vzgoja je v večini držav omenjena v splošnih ciljnih kurikula. Največkrat gre za vzpodbujanje občutka pripadnosti Evropi in dejavnega vključevanja. V nekaj državah govorijo o mednarodni razsežnosti, ne pa konkretno o evropski. Mednarodna oziroma evropska razsežnost sta prisotni na primarni in sekundarni ravni izobraževanja, vendar je v slednji večji poudarek. Evropska razsežnost državljske vzgoje se v devetnajstih državah zahteva pri strokovnem usposabljanju zaposlenih učiteljev.

V Sloveniji nacionalni program usposabljanja zaposlenih učiteljev vključuje delavnice o evropski razsežnosti v izobraževanju in njeni vsebini v osnovnošolskem kurikulu. V Sloveniji je v evropske študije – izbirni predmet pilotskega projekta – zajeta izmenjava učencev.

Primerjalna študija »Državljska vzgoja v Evropi« kaže, da se v Sloveniji izobraževanje za demokratično državljanstvo posebej ne razlikuje od izobraževanja v drugih evropskih državah in da Slovenija dosega standarde, ki jih zahteva Evropska unija. Na drugi strani pa so rezultati spodaj zapisane študije državljske vzgoje, ki jo je izvedla IEA leta 1999, strah vzbujajoči in opozarjajo, da je sprememba vrednot v življenju nujno potrebna.

3.2 Študija državljske vzgoje v 28 državah, IEA

Mednarodna raziskava (sedemletna študija državljske vzgoje na ciljni populaciji 14-letnih učencev iz 28 držav), ki jo je izvedla organizacija IEA, je bila izvedena leta 1999. Ta raziskava je bila razdeljena v dve fazi in so poleg evropskih držav v njej sodelovale tudi Avstralija, Čile, Ciper, Hong Kong, Kolumbija in Rusija. Kanada in Nizozemska sta sodelovali samo v prvi fazi.

V omenjeni raziskavi so bile naslednje predpostavke. Preverjalo se je (Center za študij edukacijskih politik 1999) več različnih vidikov – od poznavanja vsebin, spretnosti pri interpretaciji informacij, razumevanje močnih in šibkih točk demokracije, koncepcije vlog državljanov, odnos do demokratičnih institucij in pravic posameznikov ter ali se učenci, ko odrastejo, nameravajo vključevati v dejavnosti, povezane z državljanstvom, npr. volitve. Učinkoviti program državljske vzgoje mora vključevati raznolike pristope. Učenci se učijo med poukom, v diskusijah, prek izkušenj v družini in druženja z vrstniki.

Rezultati so pokazali:

- vse večjo težnjo k naraščanju politične in državlanske brezbržnosti (Padanje odstotka udeležbe na volitvah, nezainteresiranost za sodelovanje v šoli oziroma zunaj nje.);
- pomanjkanje zaupanja v demokratične institucije (Padanje zaupanja v ustanove, povezane z oblastjo, in v medije. Med 28 državami so učenci iz Slovenije in Italije izkazali najnižje zaupanje, najvišje pa učenci Danske, Norveške in Švice.);
- naraščanje negativnega odnosa do priseljencev (ksenofobija, nestrpnost, diskriminacija in socialna izključenost).

Ta študija je pokazala, kako potrebno je znanje o demokratičnem državljanstvu, kako pomembne so spremembe in izzivi v življenju posameznika. Sprememb se ne da uvesti čez noč. Uvajati jih je treba postopoma. Rezultati v zapisani študiji kažejo, da je potrebna korenita sprememba načina življenja in razmišljanja ljudstva od rojstva in naprej.

Uresničevanje demokracije lahko posameznika usposablja za dejavno, odgovorno državljansko vlogo v pluralnih družbenih razmerah (Židan 2002, 1049).

Pomembno je, da se otroci že od začetka učijo odgovornosti, sprejemanja dolžnosti, spoštovanja, solidarnosti in se nenazadnje seznanjajo o pravicah. Šola je le ena izmed možnosti, kjer se posameznik uči demokratičnih vzorcev. Vzpodbujanje aktivnosti izven šole pa naj bi bil temeljni cilj. Pri tem ima ključno vlogo učitelj. Njegova vloga se spreminja pri aktivnostih življenja posameznika, poleg staršev seveda.

4 VZGOJA IN IZOBRAŽEVANJE ZA TRAJNOSTNI RAZVOJ

Strategija razvoja Slovenije je zasnovana na trajnostnem razvoju, ta vključuje gospodarsko vitalnost, pravičnost, socialno kohezijo, varstvo okolja in trajnostno gospodarjenje z naravnimi viri. Pomen je pridobilo po zaslugi Organizacije Združenih narodov, ki je obdobje med 2005 in 2014 razglasilo za desetletje izobraževanja za trajnostni razvoj. Glavno nalogo pri izpolnitvi pa je dobila organizacija UNESCO². Vzgoja in izobraževanje za trajnostni razvoj vključuje medsebojno povezana okoljska, gospodarska in socialna vprašanja.

Ključna področja trajnostnega razvoja vključujejo med drugim državljanstvo, mir, etiko, odgovornost v krajevnem in mednarodnem kontekstu, demokracijo in vladanje, pravičnost, varnost, človekove pravice, zmanjšanje revščine, zdravstvo, enakost spolov, kulturno raznovrstnost, razvoj podeželja in mest, gospodarstvo, proizvodne in potrošniške vzorce, skupno odgovornost, varstvo okolja, upravljanje naravnih virov ter biotsko in pokrajinsko raznovrstnost.

Vzgoja in izobraževanje za trajnostni razvoj ni le dodatek k sedanjemu splošnemu izobraževanju niti ni zgolj in samo varovanje narave njen cilj, ampak je (Ministrstvo za šolstvo in šport):

- obsežen, celovit, skladen pedagoški proces, ki vključuje odnos med človekom in naravo ter odnose med ljudmi;
- vodi do razumevanja vsestranske zveze med naravnim, gospodarskim, družbenim in političnim sistemom ter soodvisnosti ljudi, ki živijo v različnih delih sveta;
- skuša dejavno in tvorno reševati sedanja in prihodnja okoljska in družbena vprašanja človeštva.

V Sloveniji vključuje (Ministrstvo za šolstvo in šport):

- spoštovanje občečloveških vrednot,
- dejavno državljanstvo in participacijo,
- medkulturni dialog in jezikovno raznovrstnost,
- ohranjanje narave in varovanje okolja (ekološko ozaveščenost in odgovornost),
- kakovostno izobraževanje – spodbudno delovno in učno okolje,
- kakovostne medosebne odnose, razvoj socialnih kompetenc (nenasilje, strpnost, sodelovanje, spoštovanje itd.),

---

² Organizacija Združenih narodov za izobraževanje, znanost in kulturo

- zdrav življenjski slog (duševno in telesno zdravje),
- krepitev zdrave samozavesti in samopodobe,
- kakovostno preživljanje prostega časa,
- razvijanje podjetnosti za razvoj družbe in okolja,
- spoznavanje različnih področij kulture in spodbujanje ustvarjalnosti in dejavnosti.

Predmet okoljska vzgoja v šolah se pojmuje kot vzgoja za odgovornost do vseh živih bitij in vzgoja za trajnostno prihodnost. Pomembno je, da so učenci od vsega začetka vključeni v proces učenja in tudi sami prispevajo svoje poglede in rešitve ter se navajajo kritično razmišljati. V odnosu do narave in okolja se človek pojavlja lahko kot uporabnik, v najslabšem primeru izkoriščevalec narave, kot bolj ali manj moder upravljavec narave in njenih virov, kot občudovalec neokrnjene narave, kot neločljiv del naravnega in grajenega okolja, kot vlakno v mreži življenja.

Okoljska vzgoja je nujno večplastna, v njej se tesno povezujejo cilji s spoznavnega, čustveno-motivacijskega, vrednostnega in akcijsko-spretnostnega področja (Marentič Požarnik 2008). S čim pa je treba začeti, da se ne izgubimo v labirintu ciljev? Že Unescov priročnik poudarja: Čustveni cilji so najosnovnejši in podlaga za vse druge. Otroci morajo priti v neposreden, osebni stik z lepoto in raznolikostjo narave in z ljudmi iz drugih dežel, da bodo razvili pristno občutje ljubezni in zavzetosti ... Razvoj ljubezni do narave je prvi in najvažnejši cilj okoljske vzgoje (Benedict v Marentič Požarnik 2008).

Izobraževalne inštitucije niso vsemogočne pri udejanjanju izobraževanja za trajnostni razvoj. Kot pravi Zdenko Kodelja (Kodelja 2009, 3), se je treba zadevati, da ni dobro v izobraževanje v šolah za trajnostni razvoj polagati vseh upov, saj se mu pozneje lahko pripiše tudi krivda. Takšno izobraževanje lahko veliko prispeva k razumevanju »okoljske pismenosti«, razumevanju tega, kako so uničevanje okolja, migracije, revščina in vojne povezani z določenimi vrstami politike in potrošnje, razvijanju samorefleksije in kritičnega mišljenja kot pogoja za razločevanje med resnico in reklamo. V nekaterih državah sveta so zelo omejene možnosti širjenja ideje o trajnostnem razvoju prek izobraževanja. Analiza Randalla Currena (Curren v Kodelja 2009, 3) je pokazala, da je največ pozornosti izobraževanju za trajnostni razvoj namenjene v šolah evropskih držav, medtem ko je zelo malo namenjene v šolah v ZDA, v drugih državah pa je udejanjanje izobraževanj za trajnostni razvoj v šolah zelo nizko (najrevnejše populacije ne glede na spol nimajo možnosti šolanja, ponekod je dekletom zaradi kulturne tradicije onemogočeno izobraževanje).

5 NOVA VLOGA UČITELJA

Spremembe v življenju, tudi v šolstvu, so naravni pojav, globalizacijo pa lahko jemljemo kot priložnost za nadaljnji razvoj. Z globalizacijo se po eni strani povečuje potreba po multikulturalnosti, po drugi pa poudarjanje nacionalne identitete. Po eni strani omogoča posamezniku precejšnjo svobodo, po drugi pa mu nalaga odgovornosti. Posameznik mora biti sposoben lastne refleksije, oblikovanja kritičnega odnosa do družbenih procesov, odprt mora biti za druge kulture in se hkrati zavedati lastne identitete.

V novi demokratični šoli, po standardih Evropske unije, je vloga učitelja postavljena pred nove izzive. Pozabiti mora na preteklo izobraževanje, ki je bilo rutinsko in enosmerno. Čas fordističnega kapitalizma je pomenil za posameznika hoditi v šolo, se izučiti za poklic, se zaposliti, si ustvariti družino, urediti stanovanje, šolati otroke itd. To obdobje je pomenilo življenjsko varnost, možnost načrtovanja življenja in uživanja pravnega varstva. Pridobljena izobrazba v šoli je veliko pomenila. Zdaj pa je čas fordizma, pravijo zagovorniki neoliberalizma, ko se podjetja selijo s celine na celino in ko morajo biti delavci, če hočejo preživeti, pripravljene na prekvalifikacijo, spremembo delovnih mest (Adam 2006, 16).

V primeru učitelja mora le-ta postati predvsem dober poznavalec tistega, kar poučuje in mora na didaktično in ustvarjalno zanimiv način približati snov učencem, da bodo lahko le-ti postali aktivni državljani. Že Janez Svetina (Svetina v Štuhec 2005, 16) je v svoji knjigi Slovenska šola za novo tisočletje zagovarjal stališče, da je treba šolo humanizirati in socializirati. Zagovarjal je osebni značaj izobraževanja v šoli, vzgojo za lastno osebno usposobljenost presojanja in kritično odgovornost, s tem pa tudi potrebno vzgojo za vrednote, da mladi postanejo duhovno in moralno močni posamezniki.

In ravno vzgoja za demokratično državljanstvo učence uči o politični pismenosti, informacijski, objektivno-kritični, okoljski (ekološki) in potrošniški pismenosti za življenje v tretjem tisočletju. Evropski učitelj vsebin o demokratičnem državljanstvu mora biti akcijski učitelj in mora nenehno dograjevati svojo strokovno in osebno rast.

Finski sistem izobraževanja je eden izmed uspešnejših in kakovostnejših ter velja za zgled, saj je enostaven in pregleden. Cilj finskega sistema izobraževanja je jasen: dvigovati splošni izobrazbeni standard in izboljševati kakovost. Predvsem pa izstopa njihov kolektivni odnos in njihov odnos do izobraževanja, saj vedo, da je nezahtevna šola slaba šola. Finska je vseskozi država blaginje. Njihovi učenci so znanje in spretnosti pokazali v mednarodnih raziskavah,

npr. PISA 2000. V tej raziskavi Slovenija ni sodelovala, je pa sodelovala v mednarodni raziskavi TIMSS, rezultati so pokazali, da smo v skupini povprečnih.

Finski je uspelo (Gaber in drugi 2006, 55) ustvariti ravnotežje med globalizacijo in nacionalno identiteto ter ji je ob prehodu v informacijsko družbo uspelo zniževati in vzdrževati nizko raven socialne neenakosti in zniževati raven izključenosti.

V finskem izobraževalnem sistemu med dejavniki, ki pripomorejo k učnemu uspehu, izstopajo prav učitelji. V članku Tatjane Plevnik (Plevnik Tatjana 2001) so zapisane glavne lastnosti, ki jih Finci želijo pri učitelju. To so: pripadnost skupnosti, vodenje, spopadanje s problemi in spremembami, spretnosti sodelovanja, oblikovanje učinkovitih učnih okolij, ozaveščanje o družbi in skupnih potrebah. Dober učitelj je tak, ki zna spodbujati svoje učence, jim da občutek pripadnosti in ni le nekdo, ki jim predstavi učno snov. To bi moralo biti glavno vodilo vseh učiteljev. Toda Finci menijo, da ni vse za vedno dobro, zato stalno prenavljajo svoj šolski sistem. Posodabljanje pomeni nenehno iskanje najboljših možnosti. V mnogih Unescovih dokumentih, ki govorijo o potrebi po vsebinski prenovi vzgoje in izobraževanja za naslednje tisočletje, najdemo misel, da vzgoja za kritično mišljenje, demokratične vrednote, strpnost in odgovornost ne zahteva le vsebinskih, ampak tudi strukturne spremembe vzgoje in izobraževanja v vrtcu in šoli (Kroflič 1999, 317).

»Zmogljivosti šole« (Newman v Hopkins 2007, 96) so značilnosti in zmožnosti šole, da vpelje učinkovite spremembe:

- znanje, veščine in volja posameznih zaposlenih;
- skupnost učečih se strokovnjakov (zaposleni lahko sodelujejo pri zastavljanju jasnih ciljev za učenje učencev);
- skladnost kurikula (koliko je program šolskega kurikula usklajen s strokovnim razvojem zaposlenih, ali ima jasne učne cilje in upošteva načelo trajnosti);
- tehnični viri (zelo kakovosten kurikulum in gradiva za poučevanje, tehnologija, delovni prostor).

Vse štiri »zmogljivosti šole« morajo biti povezane, da bodo spremembe učinkovite.

Med sodobnejše metode strokovnega razvoja za učinkovito izboljšanje šol pa spadajo (Hopkins 2007, 97):

- delavnice, ki potekajo v šoli na temo strategij poučevanja, ki jih vodijo učitelji iz šole in drugih sodelujočih šol z zunanjo podporo;
- dneve, ko vsi zaposleni sodelujejo pri načrtovanju poučevanja in učenja za izboljševanje šole, in tako imenovane izlete v kurikulum, kjer si delo razdelijo v oddelkih ali delovnih skupinah;

- medoddelčne sestanke, na katerih razpravljajo o strategijah poučevanja;
- priložnosti, da se »šolski tim za izboljšave« ali podobna skupina udeleži spopolnjevanja in načrtuje;
- partnersko poučevanje, vzorni nastopi učiteljev in medsebojne hospitacije;
- načrtovanje in izvajanje skupnih raziskovalnih dejavnosti, s katerimi oblikujemo novo znanje.

Pri tem je potrebno poudariti novo vlogo učitelja, nove pristope, možnosti usposabljanja (v Sloveniji in v tujini), probleme, ki spadajo k usposabljanju in izobraževanju učiteljev. Zato najprej pogledjmo, kakšen je ustvarjalni učitelj družboslovja in katere so bistvene prvine njegove osebnosti (Židan 2007, 35)? Učitelj

- stalno razvija svojo profesionalno kulturo,
- spodbuja čut za kakovost – tako pri sebi kot pri drugih,
- učencem zna postavljati provokativna vprašanja, ki jih motivirajo k razmišljanju in strokovnemu utemeljevanju,
- spodbuja ustvarjalne misli,
- spodbuja izvirne odgovore,
- razvija samostojnost učencev,
- razvija njihovo kakovostno samoizobraževalno kulturo in
- je izvajalec sodobnega poučevanja s sodobnimi učnimi sredstvi, tudi multimedije.

Danes je zelo pomembno znati tekmovati in sodelovati z drugimi. Obe vrednosti pa si učenec lahko pridobi pri konstruktivistično oblikovanem didaktičnem procesu izobraževanja; delo konstruktivistično usmerjenega učitelja družboslovja lahko zelo vpliva na vzgojo za evropsko demokracijo ter ga vpeljuje v teorijo in prakso. »Konstruktivističen« učitelj družboslovja z didaktično zanimivimi pristopi poudarja, da učenci sami pridejo do smiselnega izdelka in si pri tem pridobijo izkušnje.

V Zeleni knjigi o izobraževanju učiteljev v Evropi je zapisano, da mnogi učitelji za izobraževanje učiteljev niso bili nikoli deležni ustreznega izobraževanja o tem, kako poučevati, in še posebej, kako poučevati odrasle učence (študente, učitelje iz prakse). V Sloveniji pa tudi v Evropi se omenja, da imajo učitelji veliko premalo praktičnih pedagoških izkušenj. Pomembno je, da se med izobraževanjem srečujejo s svetom, v katerem bodo delovali, da lažje razumejo teoretični del oziroma da ga znajo uporabljati. Že nove oblike pouka in novi didaktični pristopi jih prisilijo k ustvarjalnosti in iskanju novih rešitev za izobraževanje. Za zagotavljanje kakovostnega celovitega šolskega sistema je izrednega pomena načrtovanje celovitih programov profesionalnega usposabljanja in podpora

zaposlovanju kadrov. Zato je poslanstvo Službe za razvoj kadrov, ki deluje v okviru Ministrstva RS za šolstvo in šport, širitev kompetenc učiteljev, podpora profesionalnemu razvoju ter strokovni in osebni rasti učiteljev in vzgojiteljev ter s tem spodbujanje kakovostnega in učinkovitega pedagoškega procesa. Na Finskem (Lavonen v Gaber in drugi 2006, 44) od učitelja pričakujejo temeljno znanje o predmetu in zbiranju informacij o predmetu, ki ga poučuje. Sposoben mora biti multidisciplinarnega razmisleka, povezovalnega poučevanja ter kreativnega in fleksibilnega mišljenja.

5.1 Kako se učijo učitelji?

Izobraževalne institucije so tako kot druge organizacije izpostavljene spremembam. S prilagajanjem na spremembe, ki so lahko izziv, se spreminjata njihova kultura in vrednote. Človeka cenimo po njegovih sposobnostih, ustvarjalnosti, izkušnjah in znanju, učitelji so za šole potencial, zato jim je nujno zagotoviti nenehno izobraževanje, usposabljanje in izpopolnjevanje.

Po uvedbi bolonjskega načina študija, so se pojavila vprašanja, kako izobraževati učitelje? V Sloveniji zakoni predpisujejo visoko izobrazbo za strokovne delavce vrtcev in šol, le za manjši del predvidevajo nižjo stopnjo izobrazbe. Od vseh pa zahtevajo pedagoško andragoško izobrazbo in strokovni izpit. Javno veljavna izobrazba se pridobi po javno veljavnih izobraževalnih programih, ki jih sprejme minister, pristojen za izobraževanje, v sodelovanju s strokovnim svetom. Služba za razvoj kadrov v šolstvu, ki deluje v okviru Ministrstva RS za šolstvo in šport, opravlja naloge, s katerimi zagotavlja načrtovanje, organizacijo, izvajanje in sofinanciranje razvoja kadrov v šolstvu. Vodijo vse postopke za zagotavljanje programov nadaljnjega izobraževanja in usposabljanja v skladu s Pravilnikom o nadaljnjem izobraževanju in usposabljanju strokovnih delavcev v vzgoji in izobraževanju.

Barica Marentič Požarnik v svojem članku »Kaj bi bilo treba spremeniti v izobraževanju učiteljev?« piše, da so na nekem seminarju prosili mentorje, naj narišejo »reko« svojega poklicnega razvoja. Nekateri udeleženci so se odločili, da bodo opisali potek svoje poklicne kariere. Rezultati so bili zelo zanimivi. Po mnenju mentorjev, da so se razvili v učitelje, kakršni so danes, je najbolj vplival zgled zelo dobrih ali slabih učiteljev že v osnovni šoli, zgled staršev, vtis na prvem delovnem mestu, prehod v bolj spodbudno šolo itd. Vpliva

samega študija na kakovost svojega dela pa skorajda niso omenili (Marentič Požarnik 2005, 6).

Učitelji v Sloveniji so dobro usposobljeni, večinoma pa omenjajo, da imajo med študijem premalo praktičnega usposabljanja. Raziskave o strokovnem razvoju zaposlenih so pokazale nekaj glavnih dejavnikov usposabljanja (Hopkins 2007, 97):

- predstavitev teorije ali opis veščin ali strategij;
- vzorni nastopi, predstavitev veščin ali modelov poučevanja;
- praksa v simuliranih okoliščinah in v razredu;
- strukturirane povratne informacije odprtega tipa (informacije o dosežkih);
- usposabljanje za uporabo (neposredna pomoč v učilnici za prenos veščin in strategij v razred).

Namen vpliva na povpraševanja po nadaljnjem usposabljanju na šolah je vzpostaviti takšno kulturo strokovnega razvoja, kjer najboljši učitelji pomagajo ostalim. Rezultat usposabljanja, nastopov in mentorstva, ki so zelo pomembni za trajnostne spremembe v razredu, je praviloma boljša interakcija med vsemi na šoli (Hopkins 2007, 100). V tujini pripisujejo sodelovalnemu učenju med učitelji izjemen pomen. Fullan in Hargreaves (Fullan in Hargreaves v Šček Prebil 2006,104) poudarjata, da je sodelovanje najpomembnejši dejavnik učiteljevega razvoja in temeljni pogoj za nenehni razvoj šole. Poučevanje je tudi sposobnost učiti se od drugih, sprejemati strokovne odločitve in se zavzemati za spremembe za boljšo šolo.

Royal (Royal v Javornik Krečič 2006, 11) pravi, da se z razvijanjem sodelovalne kulture razvija skupinska miselnost in šola kot skupnost. Skupinska miselnost se veča:

- ko se ravnatelji odzivajo na učiteljeve potrebe in jih podpirajo pri inovacijah,
- ko učitelji ugotavljajo, da jim je mar zanje,
- ko so učitelji učljivi, se uče drug od drugega,
- ko so pripravljeni pomagati drug drugemu in ko je program stalnega strokovnega izpopolnjevanja izoblikovan po učiteljevih potrebah,
- ko se tudi učitelji odzivajo na učenčeve potrebe,
- kjer učenci doživljajo, da jim ni vseeno, kaj se z njimi dogaja.

Namreč učitelji, ki sebe vidijo kot osebe, ki se nenehno razvijajo in napredujejo, bolj podpirajo tudi rast drugih in celotne skupnosti, kjer prevladuje delitev odgovornosti (Niemi in Kohonen v Javornik Krečič 2006, 11).

Pojavila so se vprašanja o trajanju in strukturi izobraževanja, koliko »stroke« – koliko »pedagogike«? Premalo pa se sprašujemo o tem, kako zagotoviti, da nekdo postane dober učitelj, kako se prav »učijo učitelji« (Marentič Požarnik 2005, 5). V Sloveniji so z evropsko sofinanciranim projektom Partnerstvo in mentorstvo fakultet in šol, ki je potekal tudi na Filozofski fakulteti v Ljubljani, zasnovali in uresničili kar nekaj idej za izboljšanje praktičnih izkušenj za učitelje. Te so (Razdevšek Pučko 2005, 8) povečan obseg usposabljanj, drugačna časovna razporeditev, boljše sodelovanje s šolami in zavodi, večja pozornost usposabljanju in statusu učiteljev, vzgojiteljev, pa tudi raziskovalna naravnost tega dela pedagoškega usposabljanja.

Finska (Gaber in drugi 2006, 39–41) je radikalno posegla v svoj sistem izobraževanja učiteljev z zakonom leta 1978. Učitelji na Finskem so deležni daljšega izobraževanja kot večina učiteljev v Evropi. Ta študij ima nekaj posebnosti in se loči od študija v večini držav OECD. Finci so ugotovili, da je poklic učitelja, ki ga opravljajo motivirani in visoko izobraženi strokovnjaki, bistvenega pomena za uspešno izobraževanje učencev. Za ta poklic se odločajo tisti, ki so v srednji šoli zelo uspešni. Opravljena srednja šola in matura nista zadosten pogoj za vpis, kot pogoj za vpis imajo še sprejemne izpite. Profesorji na fakulteti v Helsinkih posebej poudarjajo, da želijo s skupnim sprejemnim izpitom s fakulteto iz Jyväskylä pridobiti za študij »študente, ki so učljivi, motivirani in nadarjeni« (Meri v Gaber in drugi 2006, 41).

5.2 Mednarodno sodelovanje učiteljev

Državljeni Republike Slovenije imamo kot enakopravni člani Evropske Unije priložnost da svoje znanje in izkušnje izmenjujemo v evropski skupnosti in s tem skrbimo za kvalitetno delovanje v vrtcih in šolah. Lizbonska strategija predstavlja dolgoročno strategijo, katere glavni cilj je, da postane Evropa do leta 2010 najbolj konkurenčno, dinamično ter na znanju temelječe gospodarstvo na svetu, ki naj bi doseglo trajno gospodarsko rast z več ter boljšimi delovnimi mesti. Evropska komisija vsako leto v okviru rednega t. i. Pomladanskega poročila, ki ga predloži Evropskemu svetu, ocenjuje napredek posameznih držav članic pri uresničevanju ciljev Lizbonske strategije.

Slovenija uspešno sledi vsem ključnim trendom in se je tudi na področju izobraževanja uspela vključiti v skoraj vse oblike mednarodnega sodelovanja, saj Ministrstvo za šolstvo in šport daje poudarek temu področju. Mednarodno sodelovanje je razdeljeno na več oblik:

- Dvostransko sodelovanje je intenzivno s sosednjimi državami, kjer se posebej izpostavi reševanje problema manjšin.
- Regionalno sodelovanje v temelju nosi značilnosti dvostranskega in večstranskega sodelovanja. V preteklosti je uspešno predvsem v okvirih Srednjeevropske iniciative, Alpe Jadran, danes pa v okviru t. i. »Strateškega partnerstva«, tj. sodelovanje Slovenije, Avstrije, Madžarske, Češke in Slovaške. Treba je izpostaviti, da veliko regionalnih povezav in projektov nastaja znotraj evropskih projektov Socrates, Leonardo da Vinci in Mladina.
- Večstransko sodelovanje:

SVET EVROPE

- Program dela na področju douniverzitetnega izobraževanja, usmerjen je na izobraževanje za demokratično državljanstvo, učenje in poučevanje novejših zgodovine, učenje in poučevanje jezikov, medkulturno in medreligijsko vzgojo, manjšine in Rome, nasilje v šoli, vnašanje evropske dimenzije v izobraževanje, razvoj šolskih politik in nadaljnje izobraževanje učiteljev.
- Seminarji za učitelje – Program »Pestalozzi«.
- Informativni bilten izobraževanja za demokratično državljanstvo.
- Prevodi publikacij v slovenščino.
- Temeljna besedila (priporočila, resolucije, deklaracije ...).
- Kampanje: Evropsko leto jezikov 2001, Evropsko leto državlanske kulture 2005.

OECD

Dejavnosti: povezovanje izobraževanja z drugimi socio-ekonomskimi politikami in investiranje v izobraževanje, merjenje rezultatov izobraževanja, kvalitetno poučevanje in vloga učiteljev, terciarno izobraževanje, graditev socialne kohezije v procesu izobraževanja, napovedovanje bodočih scenarijev v razvoju izobraževanja.

Vključenost Slovenije v projekte:

- Pregled politike vzgoje in izobraževanja v Sloveniji, 1998.
- Mednarodna raziskava o pismenosti odraslih, 1998.
- PISA (Pedagoški inštitut).
- Equity and Education (Pedagoška fakulteta Univerze v Mariboru).
- Vloga nacionalnih kvalifikacijskih sistemov pri spodbujanju vseživljenjskega učenja (Fakulteta za družbene vede Univerze v Ljubljani).

UNESCO

Dejavnosti: zagotavljanje pravic in dostopa do izobraževanja, dvigovanje pismenosti, izobraževanje za mir in človekove pravice, kulturna in jezikovna raznolikost v izobraževanju, nove informacijske tehnologije, izobraževanje učiteljev, vzgoja za nenasilje, izobraževanje v kriznih situacijah in obnovi, zdravje v šoli in AIDS.

Ustanovil je več inštitutov na različnih področjih izobraževanja, med drugimi:

- International Bureau of Education (IBE), Ženeva, <http://www.ibe.unesco.org>;
- International Institute for Educational Planning (IIEP), Pariz, <http://www.unesco.org/iiep>;
- Institute for Education (UIE), Hamburg, <http://www.unesco.org/education/uiie>;
- Institute for Information Technologies in Education (IITE), Moskva, <http://www.iite-unesco.org/>;
- European Centre for Higher Education (CEPES), Bukarešta, <http://www.cepes.ro/>;
- International Centre for Technical and Vocational Education and Training (UNEVOC), Bonn, <http://www.unevoc.unesco.org/>;
- UNESCO Institute for Statistics (UIS), Montreal <http://www.uis.unesco.org/>.

Frankofonija

V Službi za mednarodno sodelovanje in evropske zadeve za področje frankofonije v okviru Ministrstva RS za šolstvo in šport podpirajo učenje in poučevanje francoščine, ki s svojimi aktivnostmi poskuša podpirati in razvijati vrednote, kot so mir, demokracija, človekove pravice, kulturna raznolikost, izobraževanje ter učenje francoščine kot orodje za doseganje teh ciljev. Aktivnosti:

- Projekt Vzpodbujanje učenja in poučevanja francoščine v osnovni šoli (2003–2005), ki ga je Ministrstvo RS za šolstvo in šport vodilo v sodelovanju z Zavodom RS za šolstvo, Francoskim inštitutom Charles Nodier, s strokovnjaki Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani in z učitelji praktiki (<http://www.mss.gov.si/index.php?id=625>);
- Frankofonsko srečanje v Celju – srečanje dijakov slovenskih srednjih šol, ki se predstavijo s točkami v francoskem jeziku. Prireditev je že tradicionalna in poteka v organizaciji Zavoda RS za šolstvo (<http://www.zrss.si/>);
- Mali frankofonski dan – ta prireditev postaja tradicionalna in predstavlja srečanje osnovnošolskih otrok, ki se predstavijo v francoskem jeziku (<http://www2.arnes.si/~oskrore2s>);

- Sodelovanje II. gimnazije Maribor in Gimnazije Škofja Loka na Evropskem festivalu frankofonskih dijaških gledaliških skupin – FETLYF v mestu St. Malo v Franciji (<http://www.fetlyf.com/>);
- Udeležba slovenskih dijakov na Večerih francoskih šansonov v Splitu (www.chanson-split.com);
- Izobraževanje učiteljev francoščine v sodelovanju z Zavodom RS za šolstvo in Francoskim inštitutom Charles Nodier.

- Mednarodno sodelovanje:

- šolske izmenjave na podlagi projektne dela, vezanega na kurikulum ali razvojni načrt šole;
- organizacija festivalov in drugih prireditev z mednarodno udeležbo;
- organizacija nacionalnega ali mednarodnega dogodka z zgoraj navedenimi dimenzijami;
- udeležba skupine učencev ali dijakov na mednarodnem festivalu ali drugi mednarodni prireditvi po predhodnem projektne delu;
- projekti v podporo jezikovni in kulturni raznolikosti na šoli;
- drugi projekti z izrazito mednarodno dimenzijo.

Aktivnosti mednarodnega sodelovanja tečejo pretežno na dveh ravneh:

- raven izobraževalnih institucij (šole, učitelji, učenci);
- na ravni ministrstva in javnih zavodov (Zavod RS za šolstvo, Center za poklicno izobraževanje, Andragoški center Slovenije itd.).

Vsa zgoraj zapisana sodelovanja imajo skupen cilj – uresničevanje vrednot, tako političnih, kulturnih in socialnih.

5.3 Usposabljanje učiteljev za učenje demokratičnega državljanstva

Vzgoja za demokratično državljanstvo, poznavanje in uresničevanje temeljnih načel državljanstva ni le stvar posameznih šolskih predmetov, temveč je sestavina dela vsakega učitelja, saj je vzpostavljanje demokratičnih odnosov in vrednot med vsemi udeleženci izobraževanja edino zagotovilo za doseganje boljše in prijaznejše klime v šolskem prostoru.

Za uresničevanje vzgoje za demokracijo je zelo pomembno, kakšno je pojmovanje in vrednotenje demokracije v neki družbi. V vrednotah se kažejo naši cilji. Le-ti pa odsevajo naš

kulturni in duhovni razvoj. Zato naj bo demokracija pomembna vrednota za usmerjanje posameznikovega življenja v tretjem tisočletju (Židan 2004, 70).

Nenazadnje pa je pomemben sam učiteljev pristop. Učitelj naj v sklopu vseživljenjskega izobraževanja pridobi dodatno smer izobrazbe. Tako bo omogočil, da bo slovenska šola fleksibilna in hitro odzivna (Škrinjar 2005, 4). Učiteljem različnih profilov, ki poučujejo državljansko vzgojo, politološke vsebine predstavljajo predvsem vsebinski problem, soočajo se z novimi tematikami in vsebinskimi sklopi, ki jih ne poznajo dobro (Pikalo in drugi 2008, 56).

V izobraževanju učiteljev za poučevanje državljanske vzgoje v evropskih državah prevladujejo trije pristopi:

- izobraževanje je vključeno v začetno izobraževanje vseh učiteljev;
- ima obliko posebnega programa, ki ga izberejo le tisti, ki nameravajo poučevati državljansko vzgojo;
- izobraževanje je zajeto v strokovno usposabljanje zaposlenih učiteljev.

Vsi trije pristopi soobstajajo v Latviji, Avstriji in Angliji, vse države pa usposabljaajo učitelje v okviru stalnega strokovnega izobraževanja. Povzeto po primerjalni študiji »Državlјanska vzgoja v Evropi – Eurydice«, v primarnem izobraževanju v večini držav tematiko državljanske vzgoje poučujejo »splošni« učitelji, ki niso specialisti za to področje. Na sekundarni ravni pa so v večini držav specialisti. Ti lahko učijo enega, dva ali največ tri predmete. Države, kjer takega študijskega programa nimajo, državljansko vzgojo poučujejo učitelji, specializirani za družboslovje, zgodovino, filozofijo ali etiko.

Svet Evrope s strokovnim usposabljanjem učiteljev uvaja posebne programe, s katerimi želi pomagati državam na prehodu v demokracijo, pripravljati nove učne načrte in učna gradiva. Med drugimi bom predvsem izpostavila dva programa (Svet Evrope 2000):

- Izobraževanje za demokratično državlјanstvo (EDC) – ta projekt je bil sprejet z namenom, da se ugotovi, katere vrednote potrebujejo posamezniki, da bi postali aktivni državljani in kako se učijo »prenesti« vrednote na druge. Sem sodi formalno in neformalno izobraževanje, izobraževanje odraslih ter priložnostno izobraževanje ob različnih dejavnostih nevladnih organizacij in medijev. Projekt je usmerjen na raznovrstne ljudi, na vse starostne skupine in družbene razrede. Posebej je usmerjen na politike ter na tiste, ki odločajo, to so učitelji, starši, predstavniki podjetij, sindikatov itn. V okviru tega projekta

Sveta Evrope v sodelovanju z Ministrstvom za šolstvo in šport ter Pedagoškim inštitutom izhaja informativni bilten Izobraževanje za demokratično državljanstvo.

- Program usposabljanja učiteljev v praksi – nudi učiteljem obiskovanje kratkih tečajev praktičnega usposabljanja v drugi državi članici in s tem širi njihove strokovne izkušnje. Vsako leto je na voljo do 1000 prostih mest, ki so ponujena zlasti učiteljem iz novih držav članic. Seminarji so posvečeni predvsem prednostnim ciljem Sveta Evrope, kot so na primer: demokratično državljanstvo, človekove pravice, medkulturna vzgoja in izobraževanje, povezave in izmenjave med šolami, sodobni jeziki, zgodovina in evropske razsežnosti izobraževanja.

V povezavi s Svetom Evrope deluje tudi EIP Slovenija – Šola za mir.

- EIP Slovenija – ŠOLA ZA MIR

Šola za mir je nevladno, neprofitno in humanitarno združenje, ki se zavzema za učenje človekovih pravic in vzgojo za mir, usmerjeni so v aktivno ozaveščanje šol, oblasti in širše javnosti, v organiziranje in izvajanje strokovnih seminarjev ter posvetov za učitelje in strokovnjake s področja učenja človekovih pravic in vzgoje za mir ter izdajanje strokovne literature.

Učitelje v formalnem in neformalnem izobraževanju seznanjajo z najnovejšimi svetovnimi in domačimi dogajanji na področju učenja človekovih pravic in vzgoje za mir ter jim svetujejo pri njihovi strokovni rasti in razvoju, npr. »Nova vloga učitelja in vzgoja za demokratično državljanstvo«. To izobraževanje je namenjeno učiteljskim in vzgojiteljskim zborom. Razdeljen je v teoretični in praktični del (delavnica). V prvem delu se udeleženci seznanijo z novo vlogo učitelja, z različnimi modeli demokratizacije šolskega sistema, osnovami metodologije učenja človekovih pravic in vzgoje za mir ter s temeljnimi kompetencami demokratičnega državljanstva. V drugem delu se udeleženci tudi praktično preizkusijo v delavnici, ki jo strokovni sodelavci Šole za mir izvajajo kot nosilci licence Sveta Evrope za program učenja človekovih pravic in vzgoje za demokratično državljanstvo »COMPASS«.

V Sloveniji je Šola za mir organizirana v obliki strokovnega društva pedagoških delavcev – prostovoljcev, ki si prizadevajo za uresničitev univerzalnih načel državljske vzgoje v Sloveniji.

- Program »Korak za korakom – vzgoja za demokracijo«

Noben prehod iz avtoritarnega v demokratični družbeni sistem ni lahek. Pri tem je izrednega pomena utrjevanje demokracije. Zato države v svoje šole vpeljujejo izobraževalne programe za utrjevanje demokracije. Eden teh programov je tudi »Korak za korakom – vzgoja za demokracijo«. Njegov oblikovalec je George Soros. Poslanstvo Sorosevega sklada je podpirati nastajajoče demokracije v srednji in vzhodni Evropi. Najprej je bil uspešno vpeljan v vrtce, pozneje pa tudi v šole 19 držav v prehodu. Pri nas je bil poskusno vpeljan v nekatere vrtce in osnovne šole.

Pri uresničevanju programa naj bi učitelji predvsem upoštevali pravila, kot so (Židan 2001, 211): spoštuj sleherno otrokovo unikatno osebnost, vrednoti otrokov individualni dosežek, oblikuj ustvarjalno učno okolje, verjemi, da lahko uspe vsakemu otroku.

Pri nas Center »Korak za korakom« deluje v okviru Pedagoškega inštituta v Ljubljani. Center je bil ustanovljen zato, da bi postopoma, korak za korakom, razvijali in vzpodbujali različne aktivnosti, ki podpirajo proces posodabljanja vzgoje in izobraževanja v Sloveniji.

S svojim delovanjem v Sloveniji so pričeli leta 1995 in od takrat naprej aktivno delujejo na naslednjih področjih (Korak za korakom):

- vzgoja, ki je osredinjena na otroka;
- sodelovalno učenje;
- aktivno učenje;
- socialna pravičnost in demokracija v vzgoji;
- sodelovanje s starši;
- profesionalni razvoj strokovnih delavcev v vzgoji in izobraževanju;
- integracija romskih otrok v vrtce in šole.

Dejavnosti so namenjene (Korak za korakom):

- otrokom, staršem otrok in tudi bodočim staršem;
- vodstvenim delavcem v vrtcih in osnovnih šolah;
- strokovnim delavcem v vrtcih in osnovnih šolah;
- strokovnim delavcem vrtcev in šol (vzgojitelji, pomočniki vzgojiteljev, učitelji, svetovalni delavci, pedagogi, psihologi, socialni delavci ipd);
- strokovnim delavcem v drugih institucijah, ki se ukvarjajo z vzgojo in izobraževanjem otrok;
- prostovoljcem, ki se vključujejo v vzgojno-izobraževalne dejavnosti;

- službam in posameznikom v neprofitnih, nevladnih organizacijah;
- visokošolskim učiteljem in študentom na področju vzgoje in izobraževanja;
- službam različnih ministrstev: Ministrstvo za šolstvo in šport, Ministrstvo za znanost in tehnologijo, Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve, Ministrstvo za zdravstvo;
- drugim zainteresiranim posameznikom, društvom in organizacijam, ki s svojo dejavnostjo posegajo na področje vzgoje in izobraževanja.

- Program »Pestalozzi«

Pestalozzi je bil velik človekoljub. Verjel je, da je človek po svoji naravi dober in da je družba tista, ki »kviri« človeka, zato je treba spremeniti družbo. Na svojem dvorcu je ustanovil Zavod za potepuhe. Bil je namreč prepričan, da bo z dobroto popravil vse. Zavzemal se je za večjo izobraženost učiteljev, zato je na dvorcu prirejal tečaje za učitelje, ki so prihajali iz vse Srednje Evrope. Pravijo mu »oče vzgojnosti«. Program omogoča učiteljem, ravnateljem, pedagoškim svetovalcem in inšpektorjem, da se udeležujejo krajših seminarjev in tečajev v državah članicah Sveta Evrope in tedenskih tečajev v Donaueschingenu v Nemčiji. Glavni cilj programa je vzpodbujanje evropske dimenzije v izobraževanju, seminarji pa so posvečeni prednostnim področjem Sveta Evrope, kot so: izobraževanje za demokratično državljanstvo, zgodovina, jeziki itd. Praviloma so kriti stroški bivanja (s strani države organizatorice) in prevoza (s strani Sveta Evrope). Izbor kandidatov opravi država, ki organizira posamezen seminar.

Številni evropski izobraževalni dokumenti vse bolj poudarjajo potrebo po razvijanju učečih se družb in predstavljajo nov izziv tako za slovensko kot za evropsko družbo. Izobraževanje ter vzgoja za demokracijo – demokratično državljanstvo imata velik pomen za nadaljnjo graditev slovenske državnosti.

6 EMPIRIČNI DEL

Analiza vloge in usposobljenosti učiteljev pri vzgoji in izobraževanju za demokratično državljanstvo.

Namen raziskave je:

- Kje in kako se koncept »demokratično državljanstvo« pojavlja pri drugih predmetih, kot so: geografija, zgodovina, slovenščina, izbirni predmet – raziskovanje domačega kraja in varstvo njegovega okolja. Izvzeti so predmeti državljanska vzgoja in etika, biologija in družba.
- Kakšno mnenje o temi in kakšen učni pristop ima konkretni intervjuvani učitelj na temo o demokratičnem državljanstvu.
- Mnenje učitelja o njegovi usposobljenosti za vzgojo za demokratično državljanstvo ter njegovo dodatno usposabljanje za uresničevanje/poučevanje te teme.

Zanima me konkretno mnenje učitelja v praksi. S katerimi vrednotami povezuje koncept »odgovorno državljanstvo«, njegovo mnenje o vključevanju vsebin o demokratičnem državljanstvu v učne načrte predmeta, mnenje o njegovi usposobljenosti za poučevanje teh vsebin, njegovo dodatno izobraževanje in usposabljanje, katere vsebine o demokratičnem državljanstvu poučuje pri svojem predmetu in katera znanja, izkušnje in dejavnosti pridobijo in izvajajo učenci.

6.1 Metodološki pristop

Podatki so zbrani s pomočjo intervjujev. Intervjuje sem izvedla zato, ker sem menila, da bom želene podatke lažje pridobila s pogovorom, neposredno z učiteljem.

Vprašanja so bila napisana vnaprej. Tako sem lahko pogovoru sledila in nisem zašla s poti. Z vsakim učiteljem sem se najprej pogovorila o temi diplomske naloge, o tem kaj pričakujem od zbranih podatkov, nato opravila intervju. Med intervjujem sem postavljala vprašanja, dodatna vprašanja in komunicirala z učiteljem. Pogovor sem usmerjala v načrtovanem okviru. Intervju je imel t. i. predstavitveni del (splošna vprašanja), tematski del in zaključni del. Po končanem pogovoru, sva skupaj prebrala vprašanja in odgovore, ki sem jih sproti zapisala. Če je učitelj želel še kaj dodati, je to lahko v tem zaključnem delu intervjuja.

Intervju je bil izveden s šestimi učitelji predmetov v štirih osnovnih šolah. Dva učitelja zgodovine, dva učitelja geografije, en učitelj slovenščine in en učitelj izbirnega predmeta – raziskovanje domačega kraja in varstvo njegovega okolja. Štirje intervjuji so bili opravljeni konec avgusta 2008, dva pa v novembru 2008. Že v kriterijih, ki sem si jih vnaprej načrtala, sem namenoma izvzela iz raziskave predmete – državljanska vzgoja in etika, družba, spoznavanje okolja, biologija ter nekatere izbirne predmete – filozofija za otroke, državljanska kultura, okoljska vzgoja. Razlog je v tem, da ti predmeti koncept »demokratskega državljanstva« pokrivajo v celoti, ali skoraj v celoti. Želela sem pridobiti podatke še drugih predmetov.

Moj cilj pri učiteljih je bil, da s pomočjo intervjuja ugotovim odnos učiteljev do koncepta »demokratsko državljanstvo«. Spolno-starostne strukture nisem upoštevala, saj je bila samo ena oseba od šestih intervjuvancev moškega spola. Želela sem raznolike izkušnje in mnenja učiteljev o konceptu »demokratsko državljanstvo«. Zanimalo me je mnenje učiteljev iz prakse, da povedo svoje izkušnje in mnenja.

Delovna doba intervjuvanih učiteljev pri poučevanju izbranih predmetov je bila od 2 do 16 let.

Vsi intervjuji so bili izvedeni pogovorno, sproti zapisani, ponovno pregledani. Ker so bila vprašanja že vnaprej zapisana sistematično in pregledno, sem po opravljeni raziskavi tako lažje črpala podatke in jih strnila v ugotovitve.

6.2 Vključenost vsebin o demokratskem državljanstvu

Številni evropski izobraževalni dokumenti vse bolj poudarjajo potrebo po razvijanju učečih se družb, kar je nov izziv tako za slovensko kot za evropsko družbo. Izobraževanje in vzgoja za demokracijo – demokratsko državljanstvo imata velik pomen za nadaljnjo graditev slovenske državnosti. Vsak človek mora pri svojem družbeno-političnem delovanju poznati formalna in neformalna pravila demokratskega delovanja, svoje pravice in dolžnosti, ki jih ima kot državljan, in se zavedati svojega doprinosa k delovanju političnih institucij. Pridobiti mora sposobnost razumevanja sodobnih globalnih družbeno-političnih procesov tako v okviru lastne države kot tudi vpetosti v evropske ter globalne integracije. Demokracija od državljanov ne pričakuje samo nacionalnega političnega (so)delovanja (na primer volitve), pač pa tudi širše – globalno, tako politično kot tudi družbeno, kulturno in socialno. Države Evropske unije so zato v svoje šolske kurikule uvedle različne predmete o konceptu državljanske vzgoje. Globalizacijske vsebine oz. globalne dimenzije, evropska identiteta se v

spodaj zapisanih učnih načrtih pojavljajo zelo malo. Glavni poudarek je le na politoloških vsebinah (zgodovinski razvoj države, pravna ureditev ...).

Predmet državljanska vzgoja se v kurikulumih v naslednjih državah pojavlja v različnem obsegu.

Slovenija

– nižja sekundarna raven – obvezni predmet državljanska vzgoja in etika (7. in 8. razred)

S šolskim letom 2009/10 se v osnovno šolo ta predmet uvaja kot prenovljen predmet državljanska in domovinska vzgoja ter etika.

– nižja sekundarna raven – izbirni predmet državljanska kultura (9. razred)

V Sloveniji je državljanska vzgoja samostojni predmet, integrirana v enega ali več predmetov in kot medpredmetna tema.

Politološke vsebine predstavljajo velik in pomemben del pri predmetih državljanska vzgoja in etika ter državljanska kultura. Prvi tematski sklop (Življenje v skupnosti: narod, država) je zastavljen na način, da učence postopno vpeljuje v poznavanje politoloških vsebin, saj jih postopoma odmika od njihovega najožjega okolja do najširše državljanske skupnosti. V tematskem sklopu Urejanje skupnih zadev: vprašanje demokracije (8. razred) je demokracija najprej definirana z oblikami odnosov med posamezniki in ožjimi družbenimi skupinami. Individualno demokratično delovanje in udeležba sta predstavljena kot temeljni prvini demokracije.

Pri predmetu državljanska kultura so teme razdelane nekoliko podrobneje, globlje in širše kot pri predmetu državljanska vzgoja in etika. Vsebin o Evropski uniji in globalizaciji slovenski učni načrt namreč ne uvršča med obvezne teme nobenega teh predmetov. Tematika Evropske unije je omenjena zgolj med izbirnimi temami predmeta državljanska vzgoja in etika, poimenovana je z naslovom Združena Evropa – starajoča se Evropa.

Politološke vsebine državljanske vzgoje v Sloveniji je razkrila pomanjkljivo tematiziranje politoloških vsebin, kot so evropske integracije, globalizacija, civilno-družbene tematike in drugi sodobni družbeno-politični procesi, saj demokracija (Pikalo in drugi 2008, 67) na globalni ravni ni samo stvar tehničnega prenosa, temveč predvsem novega zavedanja človeka o tem, kaj je globalno pomembno za njegov obstoj.

S šolskim letom 2009/10 se v osnovno šolo uvaja prenovljen predmet državljanska in domovinska vzgoja ter etika. Člani predmetne komisije, sestavljalci novega učnega načrta so upoštevali domače in mednarodne kritike glede državljanske vzgoje. V novem učnem načrtu je tako posebej poudarjeno poglavje Evropska unija in NATO (8. razred), Globalizacije (8. razred), Človekovih pravic (7. razred) ter nekaterih drugih vsebin, ki so prej manjkale.

Zaskrbljujoči sta dejstvi – prvo da kljub prenovi ni jasnega koncepta sosledja vsebin, ki bi sledile otrokovemu razvoju spoznavanja lastnih odnosov in nato vedno širše okolice do svetovnih problemov ter drugo, prevelika zahtevnost. S prenovo v osnovni šoli se še jasneje kaže potreba po uvedbi posebnega predmeta na temo državljske vzgoje v srednjo šolo (Pikalo 2008, 89).

V slovenskih posodobljenih (osnovnošolskih in gimnazijskih) učnih načrtih je upoštevanih osem ključnih kompetenc, ki so opredeljene kot kombinacija znanja, spretnosti in odnosov, ustrežajočih okoliščinam. Izhajali so iz ključnih kompetenc za vseživljenjsko učenje, in sicer iz Priporočila Evropskega parlamenta in Sveta Evropske unije z dne, 18. 12. 2006 (Zavod RS za šolstvo):

- sporazumevanje v maternem jeziku,
- sporazumevanje v tujih jezikih,
- matematična kompetenca ter osnovne kompetence v znanosti in tehnologiji,
- digitalna pismenost,
- učenje učenja,
- socialne in državljske kompetence,
- samoiniciativnost in podjetnost,
- kulturna zavest in izražanje.

Pomembni dejavniki pri ključnih kompetencah so: kritično mišljenje, ustvarjalnost, dajanje pobud, reševanje problemov, ocena tveganja, sprejemanje odločitev, konstruktivno obvladovanje čustev. Pri pregledu učnih načrtov sem bila predvsem pozorna na socialne in državljske kompetence in na kulturno zavest in izražanje.

Velika Britanija

– primarna raven – neobvezni predmet osebnostno, družbeno in zdravstveno izobraževanje

V prvi in drugi stopnji primarnega izobraževanja naj bi otroci preko izkušenj pridobili znanje o svoji vlogi v skupnosti, o primernem obnašanju v družbi, spoznavajo osnove o prevzemanju odgovornosti za posledice lastnih dejanj, naučijo se socialne in moralne odgovornosti, vzpodbujajo prepričanja o lastnih sposobnostih na vpliv na okolje ter celotno skupnost.

– sekundarna raven – obvezni predmet državljska vzgoja

Za Veliko Britanijo bi lahko rekli, da so za njen zgodovinski razvoj značilni koncepti liberalne politične misli, ki jih predstavljajo posameznik, njegove pravice, odgovornost in uspešnost delovanja v ožji lokalni ter širši družbeno-politični ravni. Zaradi zgodovinskih

razlogov so Evropska unija, njene institucije in delovanje teh v glavnem prezrti v učnih načrtih. Se pa v predmet državljanska vzgoja postopoma vključuje te teme in učenci naj bi spoznali tudi globalno dimenzijo družbenih odnosov in tesno povezanost držav v mednarodnem okolju. Predmet pa naj bi jih usmerjal v krepitev zavedanja o pomenu evropske identitete in integracije evropskih držav na splošno.

Učni cilji poučevanja koncepta državljanske vzgoje v Angliji, Walesu in na Severnem Irskem niso enotni, v grobem pa jih pokrivajo (Crick v Pikalo in drugi 2008, 58) teme: družbena in socialna odgovornost, delovanje in vključenost v skupnost ter osnovno poznavanje političnega sistema.

Najpomembnejša cilja na sekundarni stopnji izobraževanja sta moralni, kulturni, duhovni in osebni razvoj učencev v šolskem in širšem okolju ter priprava na izkušnje in priložnosti, ki jih bodo imeli v življenju in prevzemanje odgovornosti v obdobju odraslosti (Ministrstvo za šolstvo in šport 2005). Pridobijo obširno znanje o pravicah, odgovornostih in dolžnostih, ki jih imajo kot državljani. Spoznajo razlike med različnimi oblikami političnih, pravnih in gospodarskih sistemov. Znajo uporabljati informacije ter oblikovati lastno mnenje. Aktivno sodelujejo v skupnih dejavnostih na šoli in v širšem okolju ter znajo kritično razmišljati in presojudati.

V učnem načrtu pri predmetu državljanska vzgoja ni spoznavanja demokratičnih političnih sistemov, političnih institucij, pravnih sistemov ...

Francija

- višja sekundarna raven – državljanska, pravna in socialna vzgoja (prvo leto); državljanske institucije in prakse (drugo leto); državljanstvo na preizkušnji spremenljivega sodobnega sveta (tretje leto)

Ključni element v razvoju francoskega političnega sistema je francoska revolucija, ki je v temeljni politični koncept postavila državljanstvo. Poudarek je na poučevanju državljanske vzgoje na konceptu univerzalnega državljanstva (Starkey v Pikalo in drugi 2008, 59). Dijaki si razjasnijo pomen pojma državljanstvo in seznanjajo se z načeli državljanstva, z oblikami in praksami. Na koncu so sposobni soočiti svoje dojetje državljanstva z realnostmi sodobnega sveta. V Franciji sta v ključni predmet državljanske vzgoje, državljanska, pravna in socialna vzgoja (poučuje se v treh letnikih), vključeni temi globalizacija in človekove pravice. V prvem letniku je poudarek na družbenem življenju, političnem ozadju in na zgodovinskem kontekstu. V drugem in tretjem pa na delovanju poveljnih političnih institucij, ustavnih načelih in demokratičnih institucijah kot političnih strankah, volilnih

sistemih ter na človekovih pravicah in izzivih sodobnega sveta, aktualnih temah, kot so enakopravnost, vloga medijev, razvoj družinskega okolja, znanosti in družbe nasploh. Dijaki (Beitone v Pikalo in drugi 2008, 60) se seznanijo tudi z evropskimi integracijami, z globalizacijskimi procesi in vplivom teh procesov na politične institucije.

Nemčija

- višja sekundarna raven – predmet se, z enako vsebino, v večini dežel drugače imenuje (družbene vede; skupnostne študije; politika; politične vede)

Velik poudarek v nemškem političnem sistemu je na pravni državi. Nemški politični sistem (Pikalo in drugi 2008, 60–62) je na začetku osemdesetih let zelo zaznamovalo ekološko gibanje, saj je ekologija od vstopa zelenih strank v parlament ena ključnih političnih tem. Zato je velik poudarek okoljevarstvu dan tudi v pristopih k proučevanju državljske vzgoje v nemškem kurikulumu (prvi razredi srednjega izobraževanja).

Cilji v kurikulumu so zapisani tako, da dajejo poudarek predvsem humanosti, demokraciji, svobodi, toleranci, mirnemu reševanju sporov, sodelovanju ter skrbi za okolje kot tudi participaciji državljanov v političnem sistemu.

Najprej gre za spoznavanje temeljnih političnih kategorij, kot so posameznik in družba, pravice in dolžnosti, moč–odgovornost–interesi, oblast in vladanje, konflikt–kompromis–konsenz, skupno dobro in individualni interesi, pluralnost, toleranca, utopija–ideali–realnost, mir–nenasilje–nasilje, legitimnost in učinkovitost, človekove pravice, pravo in sodna oblast ter okoljevarstvo. V višjih razredih pa se nadgrajuje koncept demokracije kot oblike vladavine in razmerje do drugih oblik vladanja, gospodarski sistem in njegovo razmerje do politične ureditve, prvič pa sta dijakom predstavljeni Evropska unija ter mednarodna politika. V končnih razredih srednjega izobraževanja pa je poudarek na politični participaciji in odločevalskem procesu v tesni povezavi z vzpostavljanjem zavedanja o nujnosti nadzora politične moči. Obsežen je tudi praktični del.

Danska

- višja sekundarna raven – akademsko orientirani programi – zgodovina z državljsko vzgojo, družbene vede

Kraljevina Danska ima tradicijo stabilnega političnega sistema, velik poudarek je namenjen zdravim temeljem demokratičnih institucij in uravnoteženim medinstitucionalnim odnosom. Poučevanje državljske vzgoje je zato tesno prepleteno z zgodovino, saj je poznavanje zgodovine ključno za razumevanje sodobnih družbenopolitičnih razmerij in dogajanj.

Pri predmetu zgodovina z državljsko vzgojo je poudarek na poučevanju človekovih pravic, pomenu politične participacije za nacionalno in globalno raven ter na izzivih sodobnega sveta. Predmet družbene vede se približuje akademskemu poučevanju družboslovja in s svojo vsebino celovito seznanja dijake z mednarodnimi ekonomskimi osnovami, globalizacijskimi procesi, mednarodnimi institucijami ter nadsacionalnimi političnimi integracijami.

Češka

- nižja sekundarna raven – samostojen predmet – državljska vzgoja (6. – 9. razred)
- primarna raven in višja sekundarna raven – teme državljske vzgoje so integrirane v druge predmete

Češka republika kot predstavnica postkomunističnih vzhodnoevropskih političnih sistemov zaradi specifičnosti svoje zgodovine daje velik poudarek izobraževanju za človekove pravice in temeljne vrednote demokracije. V njenih programih državljske vzgoje je mogoče opaziti teme antikomunizma in proameriške usmeritve.

Predmet na nižji sekundarni ravni je osredotočen predvsem na pridobivanje državljskih veščin. Na primarni kot na višji sekundarni ravni izobraževanja so teme državljske vzgoje integrirane v druge predmete. Ta učni načrt preveč poudarja faktografsko znanje in slabo povezuje pridobljeno znanje s politično prakso. Zanimivo je, da je poudarek na oblikovanju kritičnega mišljenja in na patriotizmu. S kurikularno prenovo leta 2004 so posebno pozornost namenili prav razvoju veščin kritičnega mišljenja, komunikacije in odločanja ter participacije. Kurikul za državljsko vzgojo temelji na temah: država, in vladne politike, ustavno in splošno pravo, tržna ekonomija ter Češka republika v globalni skupnosti (Hamot v Pikalo in drugi 2008, 65).

Finska

V novem kurikulu za nižje sekundarno izobraževanje (starost 7–9 let) se državljska vzgoja pojavlja kot poseben predmet (lahko je obvezni ali izbirni) in tudi kot medpredmetna tema (državljska vzgoja je prisotna v celotnem kurikulu).

Finski učni načrt zajema koncept državljske vzgoje v predmetih okolje in naravoslovje, etika in zgodovina ter geografija. V kurikulu je večji poudarek namenjen participaciji, stališčem in vrednotam kot pa razvoju politične pismenosti.

Učni predmet etika vso snov državljske vzgoje zajema v razumevanje kulturnih in filozofskih sistemov, kamor spada tudi pouk o religijah. Vse to veže na pouk o demokraciji in političnem sistemu. Ima tri obvezne kurze (Dobro življenje, Svetovni nazor, Posameznik in

skupnost) in dva ali izbirna ali specializirana kurza (Kulturna dediščina in identiteta in Razlage sveta v različnih filozofskih tradicijah).

Ugotovitve: Evropske in svetovne globalizacijske vsebine v zgoraj omenjenih učnih načrtih niso v ospredju. Skupne teme predmeta državljska vzgoja v teh učnih načrtih so demokracija, zgradba nacionalnega političnega sistema, človekove in otrokove pravice, Evropa, odnosi med kulturami in etnične skupine. Vsebini slovenskega in finskega (predmet etika) učnega načrta se razlikujeta od ostalih predvsem v tem, da v njej najdemo teme, povezane z religijo, verovanjem in krščanstvom. V danskem, nemškem in finskem učnem načrtu izstopajo ekološke teme, ki jih kot vsebine v ostalih ni zaslediti. V britanskem učnem načrtu pa najbolj izstopa spodbujanje in vključevanje v prostovoljno delo in s tem k dejavnemu vključevanju v družbo. Češki učni načrt pa ima to slabost, da preveč poudarja faktografsko znanje in slabo povezuje pridobljeno znanje s politično prakso. Za slovenski posodobljeni učni načrt za predmet državljska in domovinska vzgoja ter etika pa je rečeno, da je razvojno zahteven za osnovno šolo (Pikalo 2008, 89).

Skupni elementi kurikula za državljsko vzgojo v Sloveniji in Finski (Karba 2007, 247): politična pismenost, stališča/vrednote, dejansko vključevanje v aktivnosti; vključitev vsebin evropske in mednarodne razsežnosti: pravice in obveznosti državljanov EU, sodobna zgodovina evropskih nacij, delovanje evropskih in mednarodnih institucij, pomembna ekonomsko/politična/socialna/ekološka vprašanja evropskega/mednarodnega sodelovanja, kulturni vidiki na evropski in mednarodni ravni.

V zadnjem desetletju slovenske šole vse bolj poudarjajo svojo avtonomijo, vseživljenjsko učenje in didaktične novosti poučevanja in učenja. Spreminjajoče se razmere v svetu zahtevajo vzpodbujanje vzgoje za demokracijo. Izvaja se v okviru formalnega izobraževanja, in pomeni gradnjo demokracije za življenje. Vzpodbujanje družbene kohezije in dejavnejše vključevanje državljanov v družbeno in politično življenje sta postali ključni temi v vseh evropskih državah. Šola ni samo izvajalka učnih programov, pač pa je tudi razvojno središče in mora biti odprta, le-tako lahko prispeva k uresničevanju vzgoje za demokracijo.

Rezultati moje raziskave kažejo naslednje ugotovitve.

Vprašanje

Ali se je v času, kar poučujete, spremenil didaktični pristop pri poučevanju vašega predmeta?

Odgovor in ugotovitev

Vsi učitelji, razen učitelj izbirnega predmeta raziskovanje domačega kraja in varstvo njegovega okolja so potrdili, da se je pri poučevanju predmeta spremenil didaktični pristop. Razlog, zakaj je učitelj izbirnega predmeta na to vprašanje odgovoril z »ne«, je, ker se ta predmet izvaja šele drugo leto. Zato se v tem času didaktični pristop ni mogel spremeniti.

Menim, da vsaka sprememba prinese tudi nekaj dobrega. S tem, ko morajo učitelji dograjevati znanje, se odpirajo v okolje in pripravljajo učence na nove spremembe v življenju. Tako postane znanje zanje in za učence neki novi izziv. Vsako transformacijo lahko razumemo kot preoblikovanje subjekta na osnovi interakcijske komunikacije, katere cilj je notranja osebna rast in večstranska povezanost z okoljem (Novak 2006, 7).

Vprašanje

Kako se vi soočate s spremembami pri poučevanju vašega predmeta?

Odgovor

- Vse spremembe podpiram; predvsem izbiro tematskih sklopov (s tem pridobim več avtonomije).
- Previsoka pričakovanja (učenci so težko samokritični).
- Učitelja iz druge šole sodelujeta z mano.
- Pestrejše oblike in metode dela; bolj kakovosten in razgiban pouk.
- Več izbirnih vsebin. Snov podajam tematsko in kompleksno. To sem se naučila pri dodatnih izobraževanjih. Zaupam lastnim izkušnjam.

Ugotovitev

Večina učiteljev podpira spremembe pri poučevanju svojega predmeta in se z njimi dobro soočajo. Le en učitelj na to vprašanje ni odgovoril. Ker gre za izbirni predmet raziskovanje domačega kraja in varstvo njegovega okolja, ki je na šoli šele drugo leto, velja enak razlog kot zgoraj, saj se v tem času ni moglo nič spremeniti.

En učitelj je omenil, da so posledica teh sprememb pri poučevanju, previsoka pričakovanja in da so učenci težko samokritični.

Vprašanje

Kako na te spremembe reagirajo učenci in kako sodelujejo?

Odgovor

- Bolj sodelujejo z mano.
- Primer: Učenci ne znajo sami vrednotiti svoja besedila. Drugače pa v zadnjih letih kaže, da svoje znanje uporabljajo v novih problemskih situacijah.
- Opazili so, da je več predstavitev plakatov in branja aktualnih dogodkov. So bolj samostojni.
- Želijo si boljše didaktične pristope (uporaba računalnika).
- Radi opazujejo okolico, se »znajdejo« na terenu, pridobivajo spretnosti.

Ugotovitev

Učenci vseh intervjuvanih učiteljev reagirajo na spremembe zelo pozitivno. Si pa želijo več uporabe informacijsko-komunikacijske tehnologije. Drugače pa se učenci z novimi pristopi učijo sodelovanja, analiziranja problemov, postajajo bolj samostojni in se bolj »znajdejo« na terenu.

Gornja tri vprašanja so splošna, zato so tudi mnenja učiteljev zelo različna. Naslednja vprašanja so bolj specifična, nanašajo se na koncept demokratičnega državljanstva.

Vprašanje

Kakšno je vaše mnenje o vključevanju vsebin o demokratičnem državljanstvu v učne načrte?

Odgovor

- Omenjena vsebina je poudarjena pri temah o človekovih in državljanskih pravicah; pri spoznavanju uvajanja splošne volilne pravice.
- Pomembno je doživljanje in vrednotenje slovenskega jezika ter slovenskih pesnikov in pisateljev. Pomagati jim moramo oblikovati narodno in državljansko zavest, naučiti jih spoštovati strpnosti do drugih narodov in jezikov.
- Evropsko zvezo bi bilo potrebno posebej obravnavati. Pomembno je predznanje učencev.
- Lahko bi bil večji poudarek na pomenu narodne identitete. Večje medpredmetno povezovanje (slovenščina, državljanska vzgoja in etika, geografija, glasbena vzgoja, naravoslovni predmeti).
- Končno. Več poudarka na varstvu okolja.

- Zelo dobro. Povezovanje z aktualnimi dogodki doma in v tujini. Učni načrt naj ne bo preobsežen. Mora nam biti v oporo in pomoč.

Ugotovitev

Vključevanje vsebin o demokratičnem državljanstvu so intervjuvani učitelji sprejeli pozitivno. Pomembno se jim zdi pridobivanje znanj in izkušenj o: zavest o slovenski državni pripadnosti, spoznavanje človekovih pravic, spoštovanje slovenskega jezika in pesnikov ter pisateljev, varstvo okolja in spremljanje aktualnih dogodkov doma in v tujini.

6.3 Mnenje učiteljev o lastni usposobljenosti za vzgojo za demokratično državljanstvo ter dodatno usposabljanje

Človek je bitje, ki išče pozornost dialoga doma, izven doma ali v šoli. Sposobnost dialoga je osnovna človekova lastnost, ki določa človeka in mu omogoča življenje in preživetje. Primarna družina je rojstni kraj dialoga, tu se otrok nauči prvih dialogov – pozitivnih ali negativnih. Otrok razvija te sposobnosti prek drugih oseb, posebej staršev in tistih oseb, s katerimi je v stiku. Človek se uresničuje le prek drugega človeka, zato je dialog med različnimi posamezniki zagotovilo dolgoročnega razvoja in s tem uspešne družbe.

Tekmovalnost kot eno izmed pomembnih načel sodobne družbe ima prav zaradi dialoga med posamezniki in skupinami svoje meje, kar pomeni, da je treba tudi v tekmovalnosti razvijati kulturo dialoga. Pa ne le zaradi uspešnosti oz. normalnega razvoja družbe, pač pa zato, ker je človek kot bitje zavezan dialogu in samo tako postaja človek (Juhant 2008, 25).

Donald Schon je pisal o tem, kako se učijo profesionalci – ne le učitelji, ampak tudi zdravniki, psihologi, pravniki – poslanstvo svojega poklica... Vsi potrebujejo kakovostno znanje z raznih področij, ne moremo jih samo opremiti s teorijo in pričakovati, da bodo probleme uspešno reševali. Pri svojem delu se srečujejo z nepredvidljivimi situacijami, zato morajo vedno znova razmišljati, presoјati in se odločati, tako da postanejo razmišljajoči profesionalci, sčasoma razvijejo tudi modrost prakse, pri tem pa ne pozabijo na čustva pri sebi in soljudeh ter na poslanstvo svojega poklica (Schon v Marentič Požarnik 2005, 5). Zato imajo medosebni odnosi med učečim in učečim se odločilen pomen (Bauer v Juhant 2008, 32). Iz njihovega vzora otrok ali mladostnik doživlja tisto, kar učitelj ali vzgojitelj kot osebnost predstavlja, in ne toliko tisto, kar uči (Dewey v Torkar 2009, 107).

Vprašanje

Na kakšne načine vi osebno dograjujete znanje o demokratičnem državljanstvu?

Odgovor in ugotovitev

Učitelji v večji meri sodelujejo v študijskih skupinah, ki delujejo v okviru Zavoda RS za šolstvo, znanje dograjujejo v študijskih skupinah svojih predmetov. Pri samem posodabljanju učnih načrtov so omenjali tudi državljanske kompetence.

Drugi način dograjevanja znanja o demokratičnem državljanstvu so seminarji. Na primer: Strpnost in razumevanje drugačnih (naslov ni točen, saj se ga učitelj ne spomni dobro), Državlјanska in domovinska vzgoja (ta seminar ima učitelj namen obiskati v šol. l. 2008/09).

Tretji način dograjevanja znanja so pogovori in srečanja z drugimi učitelji istega predmeta in učitelji drugih predmetov pri medpredmetnem povezovanju.

Četrti način je branje literature.

Kot učitelji predmetov, katerih vsebina ne pokriva v celoti koncepta demokratično državlјanstvo, svoje znanje o tej temi dograjujejo bolj malo. Vendar pa noben od intervjuvanih učiteljev ni pokazal nezainteresiranosti za omenjeno temo. Menim, da svoje znanje dograjujejo bolj na svojem predmetnem področju, manj pa dograjujejo specifična znanja, kot je koncept demokratično državlјanstvo.

Vprašanje

Ali se vam zdi, da ste dovolj usposobljeni za kakovostno poučevanje vsebin o demokratičnem državlјanstvu?

Odgovor

Večina je na to vprašanje odgovorila z da, le en učitelj ni prepričan, če je njegovo znanje o tej temi dovolj poglobljeno. Učitelj izbirnega predmeta svoje znanje pogloblja tako, da se povezuje z učitelji drugih predmetov. Hkrati poučuje geografijo, kjer mora biti znanje še bolj poglobljeno.

Ugotovitev

Načeloma so vsi učitelji prepričani v svoje sposobnosti za poučevanje koncepta demokratično državlјanstvo. Po pregledu učnih načrtov sem tudi sama ugotovila, da omenjena tema sovpada s specifičnimi vsebinami pri teh predmetih (zgodovina, geografija, slovenščina, raziskovanje domačega kraja in varstvo njegovega okolja).

Vprašanje

Ali vključujete starše v dejavnosti predmeta?

Odgovor in ugotovitev

Odgovor je bil pri vseh popolnoma jasen – ne. Največ povratnih informacij dobijo na govorilnih urah, kjer starši jasno izrazijo svoje mnenje ali ponudijo celo sodelovanje. Drugače pa nekateri starši sodelujejo v Svetu staršev. Koncept odgovornega državljanstva pripravlja učence na uresničevanje tega znanja v družbi. Vključevanje staršev pa je poleg organizacije šole in vključevanja šole v družbo eden ključnih dejavnikov primerne državljankega ravnanja (Eurydice 2008).

Vsi intervjuvani učitelji menijo, da je vključenost vsebin o demokratičnem državljanstvu v učne načrte različnih predmetov dobra usmeritev. Večina jih meni, da so dovolj usposobljeni za kakovostno poučevanje vsebin o demokratičnem državljanstvu, nihče pa ne vključuje staršev v dejavnosti svojega predmeta.

6.4 Učni pristopi poučevanja intervjuvanih učiteljev na temo o demokratičnem državljanstvu

V razpravah o državljanški vzgoji in o pravičnem zagotavljanju pogojev, da v heterogenem šolskem okolju zagotovimo uspešen razvoj tudi posameznikom in skupinam učencev, ki so bili v zgodovini šolstva mnogokrat prikrajšani za odlično izobrazbo, pa tudi za aktivno participacijo v šolskem prostoru, se v teoriji stikajo ideje iskanja novih konceptov državljanke vzgoje kakor tudi modelov, ki si prizadevajo okrepiti medkulturni dialog in vzpostaviti vrednoto demokracije kot obliko vzajemnega sprejemanja in sporazumevanja v svetu pluralnosti in razlik (Kroflič 2008, 8).

V zadnjih letih je narejenih veliko raziskav, ki proučujejo vpliv vrednot na okoljsko vzgojo in vedenje ljudi. Tudi pomen učiteljevih vrednot za njihov odnos do okolja in varstva narave je izrednega pomena. Predvsem pri predmetih, ki razvijajo to kompetenco za vseživljenjsko učenje (geografija, biologija, okoljska vzgoja, raziskovanje domačega kraja in varstvo njegovega okolja itd). Učitelj je namreč tisti, ki je zgled učencem, on vzpodbuja kritično razmišljanje in naredi pouk zanimiv. Glavno raziskovalno vprašanje v raziskavi dr. Gregorja Torkarja (Torkar 2009, 97–108) je, kakšen odnos imajo slovenski učitelji do okoljske vzgoje, vedenjskih namer in vedenja ter kakšen vpliv ima na vse to njihov vrednotni sistem. V

raziskavi je sodelovalo 118 vzgojiteljev, 118 učiteljev razrednega pouka in 105 predmetnih učiteljev biologije/naravoslovja.

Učiteljeva stališča o okoljski vzgoji

Schultz in Zeleznyjeva (Torkar 2009, 102) trdita, da se pri konkretnjših in oprijemljivejših stališčih ljudje v manjši meri zavzemajo za varstvo okolja in narave. To so pokazali tudi rezultati omenjene raziskave. Večina vprašanih soglašaja s trditvama »Ljudje bi morali spoštovati naravo že zato, ker je vrednota sama po sebi.« in »Živali in rastline imajo prav toliko pravice obstajati kot človek.« Vendar je pri slednji zaslediti razkorak, čeprav večina učiteljev pripisuje rastlinam in živalim enake pravice kot človeku, se pri trditvi »Medicinski poskusi na živalih so upravičeni, če to pripomore k reševanju človeških življenj« izkaže, da veliko učiteljev vendarle daje prednost človeku pred drugimi živimi bitji.

Učiteljeve vedenjske namere do varstva okolja in narave

Učitelji so pripravljeni pomagati s svojim prostovoljnim delom, podpisovanjem peticij, varčevanjem z energijo, ločevanjem odpadkov, po drugi strani pa menijo, da posameznik ne more veliko narediti za varstvo narave. Če so učitelji s svojim poslanstvom dober zgled učencem, take trditve to zanikajo.

Učiteljevo vedenje do varstva narave

V zadnjih petih letih so učitelji s svojim vedenjem do varstva narave pozitivno prispevali s kupovanjem energetsko varčnih žarnic, z varčevanjem pri porabi električne energije, z ločenim zbiranjem papirja, stekla in drugih odpadkov v gospodinjstvu, na drugi strani pa neradi prispevajo denar za varovanje narave, neradi podpisujejo peticije in se ne udeležujejo seminarjev z naravovarstveno ali okoljevarstveno vsebino, bolj malo tudi prostovoljno sodelujejo v akcijah.

Vpliv vrednot

Pozitiven učiteljev vpliv na odnos do narave imajo vrednote, ki predstavljajo ideale popolnosti (moralne, etične, societalne (demokratske), altruistične, tradicionalne, kulturne, humanistične, duhovne, religiozne vrednote). Z raziskavo ni bila ugotovljena nobena negativna povezanost med vrednotami in odnosom do narave. Ljudje pogosto načelno izražamo pozitivna okoljska stališča, vendar le-teh ne podpiramo z ustreznim vedenjem (Kollmuss in Agyeman v Torkar 2009, 107). Če ne bomo že zdaj storili nič za spremembo lastnega vedenja in če ne bomo vztrajali pri lastnih državljskih pobudah vladi in različnim ustanovam, bomo čutili posledice na lastni koži. Zdenko Kodelja (Kodelja 2009, 3) je namreč mnenja, da je veliko problemov takšnih, ki potrebujejo takojšnje reagiranje. Nemogoče je

namreč čakati, da bodo namesto nas reševali probleme tisti, ki se zdaj izobražujejo in vzgajajo za trajnostni razvoj.

V moji raziskavi so rezultati odgovorov na vprašanje »S katerimi vrednotami, vi osebno, povežete koncept odgovorno državljanstvo?« popolnoma enotni. Vsi povezujejo vse zapisane vrednote s konceptom odgovornega državljanstva.

Vprašanje

S katerimi vrednotami, vi osebno, povežete koncept "odgovorno državljanstvo"?

Odgovor

Tabela 6.1: Vrednote, s katerimi intervjuvani učitelji povezujejo koncept odgovornega državljanstva

S katerimi vrednotami, vi osebno, povežete koncept odgovorno državljanstvo:	zgodovina	geografija	zgodovina	slovenščina	izbirni predmet	geografija
demokracija	da	da	da	da	da	da
človekovo dostojanstvo	da	da	da	da	da	da
spoštovanje človekovih pravic	da	da	da	da	da	da
strpnost	da	da	da	da	da	da
enakost	da	da	da	da	da	da
spoštovanje zakona	da	da	da	da	da	da
solidarnost	da	da	da	da	da	da
odgovornost	da	da	da	da	da	da
lojalnost	da	da	da	da	da	da
sodelovanje	da	da	da	da	da	da
participacija	da	da	da	da	da	da
duhovni, moralni, kulturni, mentani in fizični razvoj	da	da	da	da	da	da
drugo:		tolerantnost med narodi		branje, udeleževanje mednarodnih spominskih dni	vrednotenje pokrajine	

Ugotovitev

Kot je razvidno iz tabele 6.1 (Tabelo 6.1) vsi učitelji povezujejo koncept odgovornega državljanstva z zapisanimi vrednotami. Dodali so še tolerantnost med narodi, branje, udeleževanje mednarodnih spominskih dni in vrednotenje pokrajine. Iz tega lahko sklepamo, da intervjuvanim učiteljem politične, kulturne in socialne vrednote veliko pomenijo in da se v teh vrednotah kažejo tudi njihovi cilji poučevanja.

Vprašanje

Kaj od naštetega drži za vaše poučevanje vsebin o demokratičnem državljanstvu?

Odgovor

Tabela 6.2: Poučevanje vsebin o demokratičnem državljanstvu

Kaj od naštetega drži za vaše poučevanje vsebin o demokratičnem državljanstvu? Učence:	zgodovina	geografija	zgodovina	slovenščina	izbirni predmet	geografija
seznanjam in vzpodbujam k politični pismenosti	drži	ne drži	drži	ne vem (samo opozarjam)	ne drži	ne drži
vzpodbujam h kritičnemu mišljenju	drži	drži	drži	drži	drži	drži
vzpodbujam k razvoju nekaterih stališč in vrednot	drži	drži	drži	drži	drži	drži
vzpodbujam k dejavni udeležbi v družbi	drži (obiski predstav, spremljanje volitev ...)	drži	drži	drži	drži	drži
vzpodbujam, da tvorijo smiseln izdelek in si s tem pridobivajo izkušnje	ne drži	drži	drži (referat)	drži	drži	drži
vzpodbuja k postavljanju provokativnih vprašanj, ki jih motivirajo k razmišljanju in strokovnemu utemeljevanju	drži	drži	drži	drži	drži	drži
vzpodbujam k samostojnosti	drži	drži	drži	drži	drži	drži
vzpodbujam k ustvarjalnosti, dajanju pobud	drži (primerjanje obdobjev vladanja z diktaturo in nato razložiti razlike)	drži	drži (mnenje o posameznih temah na koncu šolskega leta – tudi pisno)	drži	drži	drži
vzpodbujam k sprejemanju odločitev	drži (mnenja)	drži	drži	drži	drži	drži

Ugotovitev

Večina intervjuvanih učiteljev vzpodbuja učence h kritičnemu mišljenju, k razvoju stališč in vrednot, k dejavni udeležbi v družbi, k postavljanju provokativnih vprašanj, ki jih motivirajo k razmišljanju in strokovnemu utemeljevanju, k samostojnosti, k ustvarjalnosti, dajanju pobud in k sprejemanju odločitev. Podobno velja tudi glede vzpodbujanja, da tvorijo smiseln izdelek in si s tem pridobivajo izkušnje. Le en učitelj ni odgovoril pritrdilno.

Štirje od šestih učiteljev ne seznanjajo in ne vzpodbujajo učence k politični pismenosti (dva učitelja geografije, en slovenščine in en učitelj izbirnega predmeta). Morda je razlog v tem, da bolj poudarjajo ostala stališča in da politična pismenost v učnih načrtih ni poudarjena, ampak samo omenjena. V primeru predmeta geografija je večji poudarek na geografiji, okoljevarstvu, razumevanju odnosov med človekom in naravo, ljubezen do naravne in kulturne dediščine. V primeru slovenščine je poudarjeno razvijanje kulturnega in strpnega pogovarjanja, dopisovanja, govorjenja ter spoštovanja drugačnosti, motiviranje za poslušanje, govorjenje, branje.

Vprašanje

Ali učenci pri vašem predmetu pridobijo naslednje znanje/izkušnje in ali izvajate dejavnosti?

Odgovor

Tabela 6.3: Znanje in izkušnje, ki jih pridobijo učenci

Ali učenci pri vašem predmetu pridobijo to znanje in te izkušnje in/ali izvajate dejavnosti:	zgodovina	geografija	zgodovina	slovenščina	izbirni predmet	geografija
razvijanje ali ozaveščanje zavesti o slovenski državni pripadnosti	drži	drži	drži	drži	ne drži	drži
spoznavanje državnih simbolov in praznikov	drži	ne drži	drži	drži	ne drži	ne drži
spoznavanje temeljnih otrokovih in človekovih pravic	drži	ne drži	drži	drži	ne drži	drži
učenje odgovornosti in dolžnosti	drži	drži	drži	drži	drži	drži
učenje odločanja, sporazumevanja	ne drži	drži	drži (na koncu leta večji poudarek)	drži	drži	drži
zavedanje o smislu pripadnosti (lokalni skupnosti, državi, Evropski uniji, svetu)	ni v vsebini UN	drži	ni v vsebini UN (v novem učnem načrtu bolj)	drži	drži	drži
učenje o združenju Evropi (sodelovanje s sosednjimi državami, medsebojni odnosi, spoznavanje delovanja Evropske unije)	ni v vsebini UN	drži (več bi moralo biti)	drži	ni v vsebini UN (samo učenje glavnih jezikovnih družin v Evropi)	ne drži	drži
motiviranje učencev za reševanje medsebojnih in družbenih problemov	drži	drži	drži	drži	drži	drži
vzpodbujanje okoljske pismenosti (odgovorno ravnanje z naravo, varovanje okolja, diskusije o okoljskih problemih in iskanje rešitev)	ni v vsebini UN	drži	ni v vsebini UN	ni v vsebini UN	drži	drži
pridobiti občutek pripadnosti skupnosti, državi ter ljubezen do naravne in kulturne dediščine	drži (pomen pripadnosti)	drži	drži	drži	drži	drži
tolerantnosti med narodi (kulturno in strpno pogovarjanje, spoštovanje drugačnosti)	drži	drži (manj trenj)	drži	drži	ne drži	drži
poudarjanje vrednot (katerih _____)	drži (skrb za kulturno dediščino, strpnost med narodi)	drži (tolerantnost med narodi)	drži (vrednote z vidika vzgoje za demokratično državljanstvo)	drži (spoštovanje do lastnega jezika in literature, strpnost do drugih jezikov in narodov, aktivna obeležba praznikov)	drži (pozitiven odnos do narave, spoštovanje domačega kraja, odgovornost)	drži (strpnost, enakost, solidarnost, odgovornost, sodelovanje, participacija)
razvijanje zaupanje vase in v druge	drži	drži	drži	drži	drži	drži
reševanje konfliktov	drži	drži	drži	drži	drži	drži
poudarjanje pozitivne tekmovalnosti	drži	drži	drži	drži	ne drži	drži
spremljanje tekočih družbenih problemov in tem	drži	drži	drži	drži	drži	drži
ekskurzije	drži (Velike Lašče – domačija P. Trubarja)	drži	drži	drži	drži	drži
terensko delo	ne drži	drži	ne drži	ne drži	drži (Ekodan, Dan zemlje)	drži
šola v naravi	ni v vsebini UN	ne drži	ne drži	ne drži	drži	ne drži
eksperimenti	ni v vsebini UN	ne drži	ne drži	ne drži	drži	ne drži
obiski predstav	drži (predstava ob dnevu reformacije)	ne drži	ne drži	drži	drži	drži

Ugotovitev

Prav vsi intervjuvani učitelji poudarjajo, da njihovi učenci pridobijo to znanje in te izkušnje:

- se učijo odgovornosti in dolžnosti,
- učenci so motivirani za reševanje medsebojnih in družbenih problemov,
- pridobijo občutek pripadnosti skupnosti, državi ter ljubezen do naravne in kulturne dediščine,
- razvijanje zaupanja vase in v druge,
- reševanje konfliktov,
- spremljanje tekočih družbenih problemov in tem,
- ekskurzije.

Vrednote, ki jih učitelji posebej poudarjajo:

- skrb za kulturno dediščino, strpnost med narodi, vrednote z vidika vzgoje za demokratično državljanstvo (zgodovina),
- tolerantnost med narodi, strpnost, enakost, solidarnost, odgovornost, sodelovanje, participacija (geografija),
- spoštovanje do lastnega jezika in literature, strpnost do drugih jezikov in narodov, aktivna obeležba praznikov (slovenščina),
- pozitiven odnos do narave, spoštovanje domačega kraja, odgovornost (izbirni predmet).

Večina učiteljev poudarja:

- zavest o slovenski državni pripadnosti,
- razvijanje odločanja, sporazumevanja,
- tolerantnosti med narodi (kulturno in strpno pogovarjanje, spoštovanje drugačnosti),
- poudarjanje pozitivne tekmovalnosti.

V učnem načrtu določenih predmetov pa ni teh vsebin:

- zavedanje o smislu pripadnosti (lokalni skupnosti, državi, Evropski uniji, svetu) (zgodovina),
- učenje o združeni Evropi (sodelovanje s sosednjimi državami, medsebojni odnosi, spoznavanje delovanja Evropske unije) (zgodovina, slovenščina),
- vzpodbujanje okoljske pismenosti (odgovorno ravnanje z naravo, varovanje okolja, diskusije o okoljskih problemih in iskanje rešitev) (zgodovina, slovenščina),

- šola v naravi (zgodovina),
- eksperimenti (zgodovina).

Najmanj dejavnosti za razvijanje znanj in izkušenj se izvaja na teh področjih:

- spoznavanje državnih simbolov in praznikov (geografija, izbirni predmet),
- spoznavanje temeljnih otrokovih in človekovih pravic (geografija, izbirni predmet),
- terensko delo (zgodovina, slovenščina),
- obiski predstav (geografija, zgodovina).

Vprašanje

Bi želeli morda še kaj dodati (predlog, mnenje)

Odgovor

Tabela 6.4: Predlogi oz. mnenja intervjuvanih učiteljev

Bi želeli morda še kaj dodati (predlog, mnenje)?	
zgodovina	Večjo avtonomijo pri izbiri didaktičnih pristopov; več vključevanje računalnika v izobraževanje; manjši obseg snovi. Bolj opremljene učilnice s tehničnimi pripomočki. Dodatni priročniki za delo v razredu. Več dodatnega izobraževanja na to temo (bolj osebne narave).
geografija	Več vključevanja vsebin glede na učenčev interes; več povezave z okoljevarstveno vzgojo. Učenci morajo spoznati, da človekova dejavnost vpliva na okolje tudi nenamerno, kar lahko vodi do konfliktnih situacij.
zgodovina	Premalo vsebin, namenjenih Slovincem (učni načrt); že v učnih načrtih bi morali upoštevati nacionalno zgodovino Slovencev; učbeniki bi lahko bili posodobljeni.
slovenščina	Mogoče več sodelovanja z učitelji drugih predmetnih področij (nova didaktična priporočila), s tem bi prišlo do večje povezave teme o demokratičnem državljanstvu.
izbirni predmet	Všeč mi je stik z okoljem. Tako je metoda pouka bolj aktivna. Všeč mi je tudi prilagajanje okolju, zato to poudarjam.
geografija	Več bi bilo treba povezovati predmete. Jaz sodelujem z učiteljem zgodovine, ene biologinje (druga ne želi sodelovati). Zdi se mi, da se moramo bolj zavedati, da v prihodnje brez teh povezav ne bo šlo. Mi geografi imamo že v osnovi to prednost, da na pokrajino gledamo geološko, okoljsko prijazno, fizikalno, sociološko, ekonomsko ... Se pravi, da je moj predlog več medpredmetnega povezovanja.

Ugotovitev

Intevjuvane učitelje moti predvsem pomanjkanje možnosti vključevanja računalnika v izobraževanje. Učitelj zgodovine bi si predvsem želel več vsebin, namenjenih Slovincem. Pomembni smernici načrtovanja pouka sta tudi učbenik in lastne izkušnje. Učitelji bi si želeli posodobljene učbenike in več dni za izobraževanje v šolskem koledarju. Želeli bi si tudi več medpredmetnega povezovanja.

Hitrega razvoja in vpliva informacijsko-komunikacijske tehnologije na vsa področja človekovega bivanja in delovanja ne moremo zanikati. Namen informacijske pismenosti je dvigniti nivo informatizacije šolstva. V času hitrih sprememb je informacijsko-komunikacijska tehnologija v veliko pomoč. V primeru koncepta državljske vzgoje naj bi vsebine predmetov med drugim učencem pomagale do večje samostojnosti. S tem se jih navaja na čim bolj samostojno iskanje pomembnih družboslovnih informacij. Izobraževalne inštitucije naj bi se spreminjale v skladu z družbenim spreminjanjem, tako da prilagajajo svojo organizacijo in delo novim, novejšim načinom izobraževanja. Z uporabo novih tehnologij dobijo nove vloge tako učitelji kot učenci. Učitelj v današnjem času je usmerjevalec, moderator, svetovalec učencu, ki lahko izbira med različnimi viri. Računalnik sicer ne more nadomestiti vzgoje in izobraževanja učitelja, lahko pa, če je smiselno uporabljen tudi z drugimi didaktičnimi metodami, prispeva h kvaliteti pouka.

Računalnik ne more nadomestiti šole oz. pouka, marveč ga je treba integrirati v različne oblike komunikacije in sodelovanja kot del socialnega učenja (Wakounig 2000, 16). Šole, ki so z učno tehnologijo dobro opremljene, zlasti z računalniško tehnologijo, morejo vsestranski, predvsem izobraževalni razvoj učencev veliko bolj pospeševati, kakor šole, ki teh možnosti nimajo (Gerlič 2000, 7).

Učenec tako pride do informacij na različne načine, s pomočjo učitelja pa to znanje pogloblja, vrednoti in uporablja. Internet omogoča dostop do izobraževalnih virov po vsem svetu, omogoča tudi skupinsko učenje in individualno povezovanje med uporabniki z različnim znanjem. S tem imajo tudi učitelji možnosti povezave z največjimi strokovnjaki na njihovem področju. Dohmen (Dohmen v Blažič 1993) trdi, da je kot didaktično merilo za izbor medija mogoče priznati le stopnjo pomoči učitelju in učencu, ki jo nudi učni medij, da bi bilo poučevanje in učenje lažje in najbolj ustrezno.

Moje mnenje je, da za učenje koncepta državljske vzgoje uporaba računalnika pri pouku ni dovolj. Bolj pomembna je kakovostno načrtovana, kombinirana uporaba različnih metod poučevanja, le-tako učenci pridobijo bolj povezano znanje in hkrati nove izkušnje. Poleg tega so možnosti poučevanja koncepta državljske vzgoje raznovrstne, učitelji uporabljajo dovolj različnih didaktičnih učnih pristopov in je delo z računalnikom le ena izmed njih.

Učenje in uporaba znanj, spretnosti in veščin pri različnih predmetih je v primeru povezovanja med predmeti zelo učinkovito. Medpredmetno povezovanje predstavlja didaktični pristop, kjer učitelj poskuša določeno vsebino ali problem obravnavati čim bolj celostno, tako da isti problem poskuša osvetliti z različnih vidikov.

Pozitivne značilnosti medpredmetnega povezovanja so (Polšak, Lipovšek 2007):

- naredi učni program bolj smotrni in sodoben,
- usmerjeno je v učenca,
- poveča znanje in poglobi naučeno,
- učencem omogoča več možnosti za uporabo znanja,
- omogoča razvijanje kritičnega mišljenja in problemske obravnave,
- učenci lažje primerjajo različna predmetna znanja med seboj in vidijo povezave,
- okrepi učiteljevo delo, ker razbije izoliranost in okrepi sodelovanje,
- zbliža učitelje in spodbuja zanimanje za pedagogiko, spodbuja kolektivno odgovornost za dosežke učencev,
- usposablja učitelje, da poenotijo mnenja glede najpomembnejših vprašanj poučevanja in učenja,
- timu učiteljev omogoča diskusijo o njihovem delu z učenci,
- uspešno timsko poučevanje poveča profesionalnost in moralo učiteljev.

Medpredmetno povezovanje je najučinkoviteje mogoče uresničevati z oblikami poučevanja, ki temeljijo na dejavnostih učencev in imajo dolgoročne učinke. To so na primer timsko poučevanje, sodelovalno učenje s poudarkom na socialni interakciji, projektno delo, učenje na osnovi odkrivanja, podporno učenje (povezovanje teorije in prakse na primeru skupine ali skupnosti), učeča skupina (učenje, ki skupino poveže na osnovi poljubne medpredmetne teme) (Polšak, Lipovšek 2007).

V primeru geografije (Ministrstvo za šolstvo in šport 2008c) so v učnem načrtu za osnovno šolo za določene vzgojno-izobraževalne cilje in dejavnosti predlagani naslednji predmeti za medpredmetno povezovanje: matematika, slovenščina, glasbena vzgoja, športna vzgoja, biologija, likovna vzgoja, državljanska vzgoja in etika ter zgodovina.

V primeru zgodovine (Ministrstvo za šolstvo in šport 2008c) so v učnem načrtu za osnovno šolo za določene vzgojno-izobraževalne cilje in dejavnosti predlagani naslednji predmeti za medpredmetno povezovanje: slovenščina, šolska knjižnica (področje), glasbena vzgoja, likovni in tehnični pouk in geografija.

V primeru slovenščine (Ministrstvo za šolstvo in šport 2008c) so v učnem načrtu za osnovno šolo zastopana različna besedila z različnih področij povezovanja z drugimi predmeti.

V primeru izbirnega predmeta Raziskovanje domačega kraja in varstvo njegovega okolja (Ministrstvo za šolstvo in šport 2008a) so v učnem načrtu za osnovno šolo za določene vzgojno-izobraževalne cilje in dejavnosti predlagani naslednji predmeti za medpredmetno povezovanje: biologija, državljanska vzgoja in etika, fizika, kemija, zgodovina in geografija.

6.5 Dodatni učni pristopi pri konceptu aktivnega državljanstva pri učečem se subjektu

»Demokracijo ni dovolj le poznati in razumeti. Treba jo je znati tudi živeti.« (Cerar 2009, 8)

S tem prevzemamo tudi odgovornost za naša dejanja. Z zgledom in vzpodbujanjem otrok dosežemo poznavanje in razumevanje demokracije. Pri tem ima veliko vlogo tudi učitelj.

V Evropi se vse bolj poudarja kakovosten način poučevanja in učenja, razvijanje ustvarjalnosti, strpno reševanje konfliktov, zaupanje vase in v soljudi. Z aktivnim sodelovanjem učenci pridobivajo izkušnje, ki jim omogočajo kakovostno življenje v prihodnosti. Kot pravi Židanova (Židan 2007, 21) je nujno upoštevati dejstvo, da je pot od podatka k informaciji, od informacije k znanju in od znanja h kompetencam proces. Dodatni učni pristopi pri konceptu aktivnega državljanstva so dodatna pomoč učiteljem pri poučevanju o aktivnem državljanstvu.

Teoretiki konstruktivističnega procesa trdijo, da so vse metode primerne, če vzpodbujajo k razmišljanju, omogočajo nova, presenetljiva spoznanja in nenavadne načine opazovanja ter če odpirajo nove poglede, širijo interese in nova obzorja (Marentič Požarnik 2004, 66). Le z dodatnim vzpodbujanjem, dokazovanjem in utemeljevanjem demokracije, tako med strokovnimi delavci na šoli kot med strokovnimi delavci in učenci, bomo vzpodbudili nove načine poučevanja, poudarjanja in kreiranja novih in aktivnih pristopov v poučevanje in nenazadnje graditev demokracije v prihodnosti.

V primeru dobre prakse, ki je bil izveden v okviru okoljske vzgoje v gimnaziji, so učenci med seboj sodelovali, zbirali in urejali informacije o vodi ter vse skupaj zapisovali v obliki didaktičnih iger. Pri tem je njim in učiteljem bila v pomoč informacijsko-komunikacijska tehnologija. Nalogo so lahko opravljali individualno ali v skupini.

Induktivni pristop daje poudarek razvoju empatičnosti pri učencih in spodbuja pro-socialna dejanja z namenom pomagati in koristiti drugim. Zmožnost vživetja v položaj drugega, omogoča prepoznanje njegovih potreb in želja in s tem razumevanje njega samega.

Učitelj naj bi s to metodo v učencu s pomočjo osvetlitve perspektive drugega ter izpostavitvijo vira distresa prebudil empatični distress ter občutek krivde, ki sledi, ko se učenec zave, da je vir distresa njegovo dejanje (Štirn 2007, 153). Ključna zahteva empatičnega odziva je vpletenost psihološkega procesa, ki povzroči, da so občutja subjekta bolj skladna s situacijo drugega kot njegovo lastno situacijo (Hoffman v Štirn in drugi 2000, 153).

Če želi učitelj pri učencih izvajati induktivni učni pristop, mora najprej sam prehoditi pot razvoja osebne refleksije. Sinhronizacijska didaktika je načelo, ki izpostavlja, da naj učitelji najprej sami ponotranjijo vsebine in vrednote, za katere si bodo prizadevali pri otrocih ali učencih (Kroflič, Kratsborn v Štirn in drugi 2007, 150). Učitelj mora učenca sprejeti z vso njegovo drugačnostjo.

Z induktivnim pristopom discipliniranja (Hoffman v Kroflič 2008, 15):

- izražamo jasno nestrinjanje z otrokovim ravnanjem, vendar pri tem ne izpostavljammo pravila in etične norme,
- pozornost usmerimo na stisko žrtve in jo naredimo vidno za otroka, s tem pa aktiviramo mehanizme, ki vzbudijo empatični odziv na stisko;
- ta otroka vzpodbudi, da poskusi sam poiskati način, da popravi/ublaži posledice lastnega ravnanja.

Robi Kroflič (Kroflič 2008, 21) z induktivnim pristopom vidi priložnost

- da se metodika vzgoje odlepi od golega discipliniranja (četudi je tudi to kdaj potrebno) s vnaprejšnjim postavljanjem pravil,
- da se vzpostavi pojmovanje odgovornosti kot spoštljivega odnosa do sočloveka, skupnosti, narave in do samega sebe,
- da se okrepi razmišljanje o možnem razvoju prosocialnih emocij, ki se v razvojnem smislu pojavijo pred socialno-kognitivnimi kompetencami,
- da se vzgojo poveže z vsemi plastmi vrtčevskega in šolskega življenja kakor tudi z dejavnostmi zunaj institucionalnega okolja v lokalni skupnosti.

Na podlagi induktivnega pristopa se lahko zgradi ustrezna metodična navodila za različna vzgojna delovanja v šolah in vrtcih (Kroflič 2008, 19):

- za reševanje medsebojnih konfliktov,
- za vodenje razprav o reševanju konfliktnosti na ravni razredne in šolske skupnosti,
- pri obravnavi družbenih konfliktov v sklopu pouka državljske vzgoje, pri čemer se upošteva naslednja shema: od konkretne situacije k iskanju primerov spoštljivega, prosocialnega ravnanja in njegovega nasprotja, iskanje možnosti lastnega angažmaja pri reševanju družbenih problemov, od teh uvidov h generalizaciji.

Kakovostno uresničevanje vzgoje za (evropsko) demokracijo je potrebno na več med seboj prepletajočih se ravneh, in sicer na (Židan 2002, 1055):

- kognitivni ravni (pridobivanje vedno novih spoznanj o tej vrednosti);
- emocionalni ravni (poudarjati pozitivna čustva do te vrednote);
- kognitivni, akcijski, dejavni ravni (s kakovostnimi komunikacijskimi ter drugimi vzorci nenehno utrjevati to vrednoto).

Če želimo pri učencu razvijati ustvarjalnost, zaupanje vase in v drugega, učiti reševanja konfliktov, je priporočljivo uporabljati naslednje spretnosti (Novak v Židan 2005, 379):

- izraziti vidno vedenje in ne domnevnih razlogov (npr. »to mene moti«, »tako vidim«);
- izraziti čustvene reakcije na vedenje;
- izraziti željo po razumevanju;
- sprejeti pravico do izražanja čustev drugega;
- svoje interpretacije vprašamo in ne vsiljujemo za povratno informacijo.

Konflikti se razrešujejo z medsebojnim usklajevanjem, pogajanjem ter z iskanjem skupnih točk in s sklepanjem kompromisov.

Šolska ura, ko se izobražuje o demokratičnem državljanstvu, mora udeležati dve resničnosti (Židan 2005, 380):

- učenčevo kar najbolj aktivno sodelovanje ob učiteljevi razlagi;
- sodelovanje učitelja, ki mora biti vedno pripravljen sprejemati in vrednotiti vprašanja učencev, ki lahko povzročijo nepričakovan obrat učne ure.

To pomeni, da mora biti učiteljev način poučevanja primerno odprt za učence in vsebino. Hkrati se mora zavedati, da včerajšnje kakovostno poučevanje ni nujno kakovostno poučevanje tudi danes. V poučevanje vsebin o demokratičnem državljanstvu morajo vse bolj prodreti konstruktivistični didaktični pristopi.

Učitelj mora pri poučevanju vsebin v zvezi z demokratičnim državljanstvom uporabljati različne didaktične pristope, ki pritegnejo učence. Natančnih didaktičnih navodil o vzgoji za demokracijo ni mogoče dati.

Zanimivi didaktični pristopi za učenje vzgoje za (evropsko) demokracijo so tudi:

- Pozitivna tekmovalnost

Evropa namreč izpostavlja dvoje pomembnih življenjskih načel. Znati tekmovati in sodelovati (Židan 2005, 380).

- Tehnika prisilnih povezav
- Lista atributov
- Nevihta možganov

Ta pristop je pozitiven in vzpodbujajoč za učence in omogoča demokratično sodelovanje vseh. Cilj je demokratično sodelovanje in učenje z izražanjem mnenj, vrednot, čustev ... A. F. Osborn, ki je avtor »nevihte možganov«, je postavil nekaj pravil, na katerih ta didaktični pristop temelji. Ta so (Osborn v Židan 2005, 381): izključena je kritika posredovanih idej, pri posredovanju idej je zelena spontanost, išče se kakovost. Kolikor večje bo število idej, toliko večja bo možnost, da se najde najboljša, najbolj koristna ideja, iščejo se tudi kombinacije in izboljšanja.

- Zapis nenavadnih idej
- Pristop »za in proti«

Didaktični pristop »za in proti« (Židan 2005, 381) predstavlja učiteljev izbor tem in problemov, ti morajo biti zelo skrbno izbrani in aktualni.

- Miselni vzorci
- Igra vlog

Zmanjšuje prepad med knjižnim teoretičnim znanjem in kompleksno resničnostjo. Učenci dosti bolje razumejo in doživljajo kompleksnost problemov, če začasno prevzamejo vlogo predstavnikov nasprotujočih si interesov. Igra vlog je zelo pomemben didaktični pristop za uporabno znanje pri mladih, saj je pri mladih treba nenehno razvijati dokazovanje in utemeljevanje.)

- Metoda fotogovorice

Metoda fotogovorice je inovativna metoda, pri kateri so posamezniki aktivni udeleženci, ki fotografirajo in nato diskutirajo in s tem vzpostavljajo vezi z ostalimi ljudmi ter njihovimi življenjskimi realnostmi (Lopez in Wang 2003). Uporaba fotografije pri pouku lahko pomaga prebiti tišino in vzpodbuja vizualno komponento pri učencih. Pri fotografijah ne gre le za to, da učenci natančno opisujejo fotografije ali jih razvrščajo, temveč gre tudi za to, da pogled na sliko v učencu izzove določene misli in čustva, ki ga vzpodbujajo, da razmišlja in govori o določeni tematiki. Fotografije tako sprožijo komunikacijo, vlivajo pogum, izražajo izkušnje. Nujno pa je, da so fotografije ali drugo slikovno gradivo smiselno izbrani.

Kdor uporablja fotogovorico, mora upoštevati osebni pristop, zato ne smemo pričakovati pravih ali napačnih trditev ob izbranih fotografijah. Odprtost učiteljevega vodenja daje namreč udeležencem svobodo in možnost, da izrazijo to, kar mislijo, in da pogovor naredijo življenjski in koristen (Balažič 2002, 37).

Učitelj lahko metodo fotogovorice uporabi pri obravnavi družboslovnih učnih vsebin, kot so strpnost, nasilje, prazniki, revščina, verstva, in druge.

- Simulacija primerov (npr. volitve)
- Uporaba informacijsko-komunikacijske tehnologije

Danes informacijsko-komunikacijska tehnologija učinkovito podpira učne vsebine. Učitelj kot nosilec in izvajalec kakovostne, profesionalne kulture si z novo tehnologijo lahko pomaga in z njo dopolnjuje izvajanje učnih vsebin.

- Barometer demokratičnih vrednot

Učitelj (Židan 2005, 381–382) učencem pojasni razumevanje demokratičnih vrednot in soočanje z njimi.

- Slovar demokratičnih vrednot (Židan 2005, 382)

Učenci zapišejo besede, ki opredeljujejo demokratične vrednote. Le-te nato dograjujejo in dopolnjujejo.

- Posluh

Tu učenec zapiše na listek svoj življenjski trenutek, ko se v demokraciji ni čutil razumljen in se s pomočjo (dobrega) učitelja pogovori o tem (Židan 2005, 392).

- Učenca postavimo v problemsko situacijo in opravi pogled in pregled v preteklost

V pomoč so mu starejše revije, časopisi itd. Pri tem didaktičnem pristopu spoznajo nedemokratična dejanja v preteklosti (Židan 2005, 382–383).

- Participacija

Vključevanje v projekte izven šole ali celo v projekte v tujini. Vključevanje v okoljske dejavnosti v svojem kraju ali drugih krajih. Tako postanejo dejavni in odgovorni državljani. Na Finskem večji poudarek namenjajo aktivnostim izven šole.

Participacija šole lahko poteka kot partnerstvo in izmenjava učancev s šolami drugih držav, kot dopisovanje med učenci, dnevi odprtih vrat oz. dnevi šol, obiski institucij v soseščini, simulacija volitev, iger, prostovoljno delo, kratkotrajna delovna praksa in kot zbiranje sredstev (npr. dobrodelni nameni).

- eTwinning – projekt

Je del programa Vseživljenjsko učenje, ki poteka pod okriljem Evropske komisije. S projekti naj bi šolam omogočili sodelovanje s pomočjo uporabe informacijsko-komunikacijske

tehnologije in na ta način širjenje svojih pedagoških, socialnih in kulturnih znanj. Projekt ponuja možnost za vzpodbujanje mladih, da se učijo drug o drugem ter spoznavajo življenje na drugih šolah in v drugih družinah, obenem pa se učijo uporabe informacijsko-komunikacijske tehnologije. Daje možnosti za pridobitev kakovostnih učnih izkušenj ter pomaga pri ozaveščanju evropskega državljanstva ter jezikovnega in kulturnega bogastva. Vizija projekta eTwinning so neke vrste partnerstva. V njih učitelji, vodstvo šol in ostalo osebje sodelujejo na različnih področjih.

- Šola v naravi

Tudi šola v naravi prispeva k vzgoji mladih za evropsko in globalizirano demokracijo. Naj spomnim, da so v primerjalni študiji Državljanstva vzgoja v Evropi ugotovili, da v nekaterih evropskih državah šola kot ena glavnih institucij socializacije kot prednostno nalogo vzpodbuja spoštovanje do narave (Estonija, Finska, Islandija in Norveška).

Lahko so to izleti, ekskurzije, v okviru bivanja v Centrih za šolske in obšolske dejavnosti ... Če pa se izvaja še v kombinaciji z raznimi učnimi opazovalnimi nalogami (gozdne poti, planinarjenje, taborništvo, športne dejavnosti, okoljske dejavnosti), otroci poglobijo doživljanje, ljubezen do narave. Ob stiku z naravo (Marentič Požarnik 2007) se najbolj zaposlijo in kultivirajo vsa čutila, tudi tista, ki so sicer ob televizorju in računalniku enostransko obremenjena ali celo otopijo, gibalne zmožnosti, čustva, organizacijske sposobnosti.

- Sodelovanje s starši

V Sloveniji je v osnovni šoli vsaj pol ure na teden namenjeno razpravi v svetu staršev. Sodelovanje staršev in šole ima velik pomen, tako si delijo odgovornost, da otroke naučijo primerne državljanstva in vrednot. Hkrati so jim vzgled.

- Literatura

Miro Cerar (Cerar 2009) je v svoji knjigi Kako sem otrokom razložil demokracijo opisal demokracijo na otroku razumljiv način. Knjiga je primerna za tiste otroke, ki si želijo razumeti demokracijo, odrasli jim lahko pri tem pomagajo ob skupnem branju te knjige. Opisana je ureditev družbe, nasprotja te družbene ureditve, politični sistem in ustanovitev Republike Slovenije. Vse skupaj je podkrepljeno še s slovarčki pojmov. Izpostavila pa bi pravico do kritike, ki jo je avtor utemeljil zelo profesionalno in ne kritično.

- Didaktične igre

Na igriv in zabaven način usmerijo razmišljanje v določene probleme ter omagajo bogatiti znanje in dvigati interes. Namizne ali računalniške igre.

- **Problemski pouk**

To je nova oblika pouka, usmerjena na učenca. Učenci v medsebojnem sodelovanju rešujejo probleme in predstavijo pridobljene izkušnje. Za problemski pouk je značilna odprtost problemov, učenci sodelujejo v manjših skupinah. Učiteljeva vloga je, da jih usmerja in podpira. Učenci prevzemajo odgovornost za organizacijo in potek dela v skupini. Poljski didaktik Okon si problemski pouk zamišlja kot organiziranje problemskih vsebin, formiranje problemskih učnih situacij in raziskovalno oblikovanje učnih vsebin (Okon v Strmčnik 2009, 3). Takšna vrsta pouka je premalo uporabljena v naši šoli.

Mnogo premalo so problemsko obravnavane teme pri naravoslovnih in družboslovnih učnih predmetih, od stvarnega pouka oziroma pouka okolja naprej, pri katerih bi učenci bolj samostojno sodelovali, preveč pa je tekočega posredovanja, z morebitno demonstracijsko razlago (Strmčnik 2009, 4).

Tako kot v realnem svetu potekajo zakoni narave v nekem časovnem toku, kontinuirano, lahko tudi problemsko zasnovan pouk teče kontinuirano, problem se rešuje postopoma v nekem časovnem toku, ki je ali ni intervalen (vezan na učno uro). Procesi v naravi so izpostavljeni lastni dinamiki in potekajo nemoteno za naravno in socialno okolje. Drugače pa je s procesi v katerih sodeluje človek.

Pomembno je vedeti, da težko razumljive učne vsebine niso vselej problemske. Kakovost pouka je namreč odvisna od problemsko strukturiranih učnih vsebin, naj prehajajo za učence rešljive logične problemske naloge. Za problemskost pouka ni pomembna le učna vsebina, pač pa tudi učna situacija, ki vključuje tudi posredne in neposredne dejavnike pouka (učenec, učna vsebina, učitelj, starši, učno okolje ...).

- **Ekošola – projekt**

To je projekt mednarodnega združenja za okoljevarstveno izobraževanje³, ki je bilo ustanovljeno z namenom, da organizirano in načrtno pospešuje okoljsko izobraževanje in ozaveščanje. V ta projekt je vključenih 58 držav iz Evrope, Afrike, Azije, Nove Zelandije in Južne Amerike.

V Sloveniji se program imenuje »Ekošola kot način življenja«. Nosilec programa je DOVES⁴. V šolskem letu 2008/2009 je v program vključenih 548 ustanov (osnovne in srednje šole, vrtci ter domovi Centrov šolskih in obšolskih dejavnosti – CŠOD). V program se lahko vključi šola kot celota (učitelji, učenci, vodstvo šole, svet šole, svet staršev in predstavniki lokalnih oblasti).

---

³ Foundation for Environmental Education – FEE

⁴ Društvo za okoljsko vzgojo Evrope v Sloveniji

Najpomembnejša naloga ekošole je, da deluje izven svojega dvorišča, na področju celotnega šolskega okoliša. S projektom »Ekošola kot način življenja« se gradijo vrednote za odgovoren način našega bivanja na tem planetu.

Primer dobre prakse

Okoljska vzgoja – gimnazija

Projekt: Čarobna kapljica z mnogimi obrazi

Projekt se je izvajal na Gimnaziji Ledina. V njem so sodelovali učenci od prvega do tretjega letnika. Gre za projektno učno delo, ki je obsegalo dalj časa trajajočo medpredmetno obravnavo "onesnaženje voda", vse od zasnove do predstavitve. Učenci so med seboj sodelovali pri zbiranju in urejanju informacij o vodi ter jih zapisovali v obliki didaktičnih iger (npr. uganke, križanke, šale, šaljiva zgodbe ...).

Projekt podpira učiteljevo poučevanje, poudarjene so aktivnosti dijakov. Spletne strani lahko učitelj uporabi tako pri razlagi kot pri individualnem ali skupinskem delu. Uporabne so tudi pri študiju na daljavo ali pri samostojnem delu doma. Podpirajo aktivnosti dijakov, kot so samostojno iskanje podatkov in reševanje nalog (križanka, eko-kviz), igre vlog. Učiteljem pa ponujajo možnosti, da svoje temeljno računalniško znanje nadgradijo z didaktično metodičnimi načini poučevanja s pomočjo računalnika in vključevanja medmrežja v pouk.

Cilj projekta je bil

- povečati zanimanje za okoljevarstvene vsebine;
- vzpodbuditi v učencih kreativno mišljenje in izražanje;
- približati ekologijo učencem na zanimiv način;
- mednarodno sodelovanje (izmenjava idej, metodoloških pristopov).
- obdelati teme iz več predmetnih področij (slovenščina, geografija);
- spoznavati načine reševanja nekaterih okoljskih problemov;
- predvideti posledice nekaterih posegov v okolje (npr. poraba vode);
- razumevati različne vrste odnosov in povezav;
- razumevati, da je današnje stanje v okolju rezultat prepletenosti ekoloških, ekonomskih in družbenih vplivov;
- razumevati ukrepe, ki so potrebni, če želimo zagotoviti sonaravno trajnostni razvoj;
- dostop do podatkov, ki so v svetovnem in domačem spletu omrežja Internet, saj uporaba informacijske tehnologije omogoča učinkovitejše, prijaznejše iskanje in povezovanje obstoječih podatkov.

7 SKLEP

Družba je skupnost sedanjih, preteklih in še ne rojenih generacij. Menim, da smo svojim zanamcem dolžni zapustiti dobrine, ki smo jih prejeli od prednikov. Predvsem mislim na vrednote človekovega dostojanstva, pravic, zakonov, tolerantnosti, ohranjanje okolja in naravne ter kulturne dediščine. Trdno sem prepričana, da morata država in družba med mlajšimi generacijami vzpodbujati občutek lastne odgovornosti in odgovornosti do teh vrednot.

V diplomski nalogi sem predstavila znanje in izobraževanje kot temeljni vrednoti današnje družbe, ter pomen vzgoje za demokracijo in demokratično državljanstvo. Predstavila sem dve študiji državljanske vzgoje: Državljska vzgoja v Evropi – Eurydice in Študijo državljanske vzgoje v 28 državah – IEA. Izsledki študije državljanske vzgoje v 28 državah – IEA so narekovali potrebo o uvedbi koncepta o »demokratičnem državljanstvu« v šolski prostor, vzpodbujanju novih vrednot, saj so rezultati študije pokazali popolno nasprotje tega, za kar se zavzema Evropska Unija. Omrežje Eurydice pa je s primerjalno študijo iz leta 2004, Državljska vzgoja v Evropi, pokazalo na rešitve, kako naj bi mlade poleg teoretičnega znanja pripravljali na udejanjanje tega znanja v družbi. Prikazali so pomen vloge učitelja, staršev, šol, skupnosti ...

Vloga učitelja v novi šoli se je spremenila, zato sem v petem poglavju predstavila njegovo novo vlogo, izobraževanje in usposabljanje za učenje demokratičnega državljanstva in možnosti mednarodnega sodelovanja. Slovenija intenzivno deluje na področju izobraževanja učiteljev in na področju mednarodnega sodelovanja učiteljev.

Globalizacijski pozivi k novi identiteti šole so povezani z zahtevami po ponovni opredelitvi znanja in s tem po spremembi prevladujoče paradigme (smernic) v vzgoji in izobraževanju. Nova paradigma v procesu znanja naj bi označevala premik od fragmentarnega h globalnemu ter sposobnost razumevanja lastnega delovanja in sposobnost lastne refleksije, kritike. Stopnja izobrazbe je le en vidik človekovega celotnega izobraževanja in ni nujno, da je najpomembnejši. To še ne pomeni, da je s tem učitelj dober pedagog, didaktik, metodik, znanstvenik, psiholog, ki zna prisluhniti svojim učencem. Učiteljeva sposobnost lastne refleksije dela omogoča kritičen vpogled v lastno delo, hkrati pa omogoča dograjevanje znanja, seznanjanje z novimi vsebinami, ki jih poučuje. S seminarji o ozaveščanju potrebe po refleksiji in samorefleksiji učiteljev so v okviru predmeta državljanska in domovinska vzgoja ter etika že pred leti začeli pri Zavodu RS za šolstvo.

Že Finci, ki veljajo za zelo napreden narod, so v svojih učnih načrtih zapisali lastnosti, ki jih želijo pri učiteljih. Poleg pripadnosti, soočanja s problemi, sodelovanja so zapisali še oblikovanje učinkovitih učnih okolij. Svoje učne načrte neprestano spreminjajo, saj so mnenja, da ni vse za zmeraj dobro.

Nalogo sem podkrepila tudi z empiričnim delom. Preverila sem, kakšno je mnenje učiteljev in predvsem njihova vloga pri poučevanju. Odgovore sem poiskala v izkušnjah intervjuvanih učiteljev na štirih šolah. Osredotočila sem se na izkušnje učiteljev v praksi. Izvedla sem intervju z osnovnošolskimi učitelji zgodovine, geografije, slovenščine in enega izbirnega predmeta – raziskovanje domačega kraja in varstvo njegovega okolja. Skušala sem predstaviti način izobraževanja učitelja za učinkovito poučevanje demokratične vzgoje v šoli.

Zdelo se mi je tudi pomembno, da pokažem nekaj učnih pristopov za učenje demokratičnega državljanstva.

Namen moje raziskave je bilo ugotoviti, kje in kako se koncept »demokratično državljanstvo« pojavlja pri drugih predmetih, ugotoviti, kakšno mnenje in kakšen pristop ima konkretni intervjuvani učitelj o tem in ugotoviti, kakšno je mnenje učitelja o lastni usposobljenosti za poučevanje vzgoje za demokratično državljanstvo ter dodatno usposabljanje za to temo.

Analiza intervjujev je pokazala, da večina učiteljev podpira koncept »demokratičnega državljanstva« in ga uresničuje z vsebinami pri svojih predmetih. Sprejemajo ga z naklonjenostjo. Tudi učenci so s tovrstnimi temami zelo zadovoljni. Opozarjajo, da pogrešajo več možnosti za usposabljanje. Kot enega od pokazateljev motivacije so intervjuvani učitelji poudarili sodelovanje s svetovalci Zavoda RS za šolstvo, kot drugega pa podporo ravnatelja.

Z ugotovitvami, ki sem jih pridobila z raziskavo, ne moremo sklepati na celotno populacijo učiteljev, to je le vzorec. Pridobila sem mnenja učiteljev o možnostih za dodatno izobraževanje in usposabljanje na tem področju ter nenazadnje izkušnje in znanja, ki jih pridobijo učenci. Menim, da je Slovenija naredila zelo velik korak k uresničevanju koncepta »demokratično državljanstvo«. Poleg znanj, ki jih pridobijo učenci v šolah, nudi možnosti izobraževanja za državljane, možnosti sodelovanja, aktivnega udejstvovanja, ohranjanje zdravja, ohranjanja okolja in še bi lahko naštevali.

Spremembe v učnem procesu so prinesle tudi spremenjeno vlogo učitelja. Pomembno je, da se tudi sam učitelj dodatno usposablja in izobražuje. Intervjuvani učitelji dograjujejo svoje znanje na srečanjih študijskih skupin, ki so organizirane v okviru Zavoda RS za šolstvo,

obiskujejo seminarje, sodelujejo z učitelji istih in drugih predmetov, en učitelj navaja, da dograjuje svoje znanje z branjem literature. Menim, da imajo slovenski učitelji na razpolago dovolj možnosti za usposabljanje na področju »odgovornega državljanstva«. Je pa res, da tistim, ki poučujejo predmet, ki ne pokriva v celoti te teme, to ni omogočeno v popolnosti. Zmanjka jim dni, določenih za izobraževanje. Na osnovi informacij, ki sem jih pridobila z intervjuji, ugotavljam, da so se intervjuvani učitelji pripravljani usposabljanje za to temo in da se v proces izobraževanja vključujejo tudi učitelji drugih predmetov.

Sklenila bi z ugotovitvijo, da lahko vse tri hipoteze svoje diplomske naloge potrdim, saj sem z branjem literature in delno prek izkušenj učiteljev prišla do naslednjih ugotovitev:

- Aktivna demokratična vzgoja pomembno prispeva k demokratizaciji globalizacije.
- Učitelji družboslovnih predmetnih področij ob poučevanju vsebin iz učnih načrtov upoštevajo poleg političnega tudi kulturni in socialni vidik.
- Današnji učitelji so dovolj usposobljeni za poučevanje demokratičnega državljanstva in le-to lahko pripomore k uspešni nadaljnji graditvi demokracije za življenje.

Danes je zelo pomembno, kako načrtovati izobraževanje, da bo učinkovito za mlade, kako izobraziti dobre učitelje in kako vzpodbujati aktivno udeležbo izven nje. Dejstvo je, da šola ne more povsem nadomestiti dejanskega vključevanja učenca v življenje, lahko pa nudi temelje. V šolah se trudijo vzpodbujati politični, kulturni in socialni vidik koncepta »demokratičnega državljanstva«, vendar je to proces. Vsi imamo veliko možnosti političnega in kulturnega udeleževanja v družbi.

Tema moje diplomske naloge je segla na novo področje v izobraževanju, usmerjanje na nove vrednote, pomembne za kakovostno življenje v družbi. Menim namreč, da je za učinkovito razvijanje lastne odgovornosti pomembno vzpodbujanje mladih z aktivnim udejstvovanjem v družbi. S tem pridobivajo izkušnje in sodelujejo pri razvijanju demokratičnih vrednot.

8 LITERATURA

Adam, Andrej. 2006. Kolikor znaš, toliko veljaš. Neoliberalizem. *Šolski razgledi* (16): 11.

Andragoški center Slovenije. 2000. *Memorandum EU o vseživljenjskem učenju*. Dostopno prek: <http://linux.acs.si/memorandum/memorandum.doc> (13. junij 2007).

Balažic, Branko. 2002. *Fotogovorica*. Ljubljana: Salve.

Blažič, Marjan. 1993. Kako določiti izhodišče za izbiro učnih medijev. *Didactica Slovenica, pedagoška obzorja* (23): 22–27.

Center za študij edukacijskih politik. 1999. *Državljanstvo in izobraževanje v osemindvajsetih državah*. Dostopno prek: <http://ceps.pef.uni-lj.si/text-tis.pdf> (17. februar 2007).

Cerar, Miro. 2009. *Kako sem otrokom razložil demokracijo*. Ljubljana: Cankarjeva založba, Zbirka Najst.

Davies, Ian, Janez Justin, ur. in Mitja Sardoč, ur. 2003. *Državlјanska vzgoja pri pouku zgodovine, geografije in slovenščine*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.

Ekošola. Dostopno prek: <http://www.ekosola.si/sl> (11. september 2009).

Eurydice. 2008. *Ravni avtonomije in odgovornosti učiteljev v Evropi – Eurydice*. Dostopno prek: http://www.eurydice.si/images/stories/publikacije/Ravni_avtonomije_in_odgovornosti_uiteljev.pdf (4. september 2009)

Gaber, Slavko, Zora Rutar Ilc, Ivan Lorenčič, Fani Nolimal, Slava Pevec Grm, Klara S. Ermenc in Veronika Tašner. 2006. *Zakaj Finci letijo dlje?* Nova Gorica: Educa, Melior; v Ljubljani: Center za študij edukacijskih strategij – CEPS, Pedagoška fakulteta.

Gerlič, Ivan. 2000. *Sodobna informacijska tehnologija v izobraževanju*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Gimnazija Ledina. 2007. *Projekt: Čarobna kapljica z mnogimi obrazi*. Dostopno prek: http://joomla.ledina.org/index.php?option=com_content&task=blogcategory&id=0&Itemid=273 (17. maj 2008).

Hopkins, David. 2007. *Vsaka šola odlična šola: Razumeti možnosti systemskega vodenja*. Ljubljana: Državni izpitni center.

Javornik Krečič, Marija. 2006. Pomen timske kulture za učiteljev profesionalni razvoj. *Didactica Slovenica, pedagoška obzorja* 21 (3–4): 9–19.

Juhant, Janez. 2008. Dialog in šola. *Šolsko polje. Revija za teorijo in raziskave vzgoje in izobraževanja* XIX (5/6): 25–37.

Karba, Pavla. 2007. Državljska vzgoja v kurikulumih nekaterih evropskih držav vključno s Slovenijo. V *Posvet Kurikul kot proces in razvoj*, ur. Amalija Žakelj, 243–249. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.

Kodelja, Zdenko. 2009. Izobraževanje za trajnostni razvoj. *Šolski razgledi* (13): 3.

Korak za korakom. Dostopno prek: <http://www.korakzakorakom.si/> (12. februar 2007).

Kroflič, Robi. 1999. Približevanje slovenske šole skupnim evropskim vrednotam. *Anthropos* (4–6): 316–319.

Kroflič, Robi. 2008. Induktivni pristop k poučevanju državljske vzgoje na načelu interkulturalnosti. *Šolsko polje. Revija za teorijo in raziskave vzgoje in izobraževanja* XIX (5/6): 7–24.

Lopez, Ellen D.S. in Christina Wong. 2002. *Building connections for community health*. Dostopno prek: <http://www.hpdp.unc.edu/bcch/index.cfm?fuseaction=home.sessions> (13. september 2009).

Marentič Požarnik, Barica. 2000. Okoljska vzgoja kot vzgoja za trajnostno prihodnost. *Okoljska vzgoja v šoli* (1): 4–9.

--- 2004. *Konstruktivizem v šoli in izobraževanje učiteljev*. Ljubljana: Center za pedagoško izobraževanje Filozofske fakultete.

--- 2005. Kaj bi bilo treba spremeniti v izobraževanju učiteljev? *Vzgoja* 7 (28): 5–6.

--- 2008. *Kakšno učenje, pouk, metode... za uspešno uresničevanje ciljev okoljske vzgoje – vzgoje za trajnostni razvoj?* Dostopno prek: http://www.zrss.si/doc/OKO_GRADIVO_Barica_Marenti%C4%8D_pos_UN.doc (5. september 2009).

Ministrstvo za šolstvo in šport. Dostopno prek: <http://www.mss.gov.si> (12. februar 2007).

Ministrstvo za šolstvo in šport. 2005. *Državlјanska vzgoja v Evropi – Eurydice*. Dostopno prek: <http://www.mszs.si/eurydice/pub/eurydice/slovensko/prirocnik.pdf> (17. februar 2007).

--- 2008a. *Učni načrti – izbirni predmeti*. Dostopno prek: http://www.mss.gov.si/fileadmin/mss.gov.si/pageuploads/podrocje/os/devetletka/predmeti_izbirni.pdf (17. april 2008).

--- 2008b. *Učni načrti – gimnazija*. Dostopno prek: http://portal.mss.edus.si/msswww/programi2005/programi/gimnazija/ucni_nacrti.htm (15. marec 2008).

--- 2008c. Ministrstvo za šolstvo in šport. *Učni načrti – osnovna šola*. Dostopno prek: http://www.mss.gov.si/si/delovna_podrocja/osnovnosolsko_izobrazevanje/program_devetletne_osnovne_ole/obvezni_predmeti_v_devetletni_osnovni_soli (15. marec 2008).

National Core Curriculum for Basic Education. 2004. Finnish National Board of Education. Helsinki: Vammalan Kirjapaino Oy.

National Core Curriculum for Upper Secondary Schools. 2003. Finnish National Board of Education. Helsinki: Vammalan Kirjapaino Oy.

Novak, Bogomir. 2006. *Moč družbe in transformacija šole*. Ljubljana: Pedagoški inštitut.

OECD. 2001. *What schools for the future?* Dostopno prek: <http://www.oecd.org/dataoecd/56/39/38967594.pdf> (2. september 2009).

Pikalo, Jernej, Simona Bezjak, Marinko Banjac in Blaž Ilc. 2008. Politološke vsebine državljske vzgoje: pristopi, vsebine in možnosti. *Šolsko polje. Revija za teorijo in raziskave vzgoje in izobraževanja* XIX (5/6): 53–72.

Pikalo, Jernej. 2008. Vzgoja za človekove pravice v dobi globalizacije. V *Vzgoja in izobraževanje za človekove pravice. Zbornik*, ur. Erika Rustja, 81–92. Ljubljana: Pedagoški inštitut.

Plevnik, Tatjana. 2001. *Dosežki mičejo, dobri zgledi vlečejo*. Dostopno prek: <http://www.mszs.si/eurydice/organ/finska.htm> (25. februar 2008).

Polšak, Anton in Igor Lipovšek. 2007. *Medpredmetno povezovanje*. Dostopno prek: http://www.zrss.si/ppt/GEO_Medpredmetno_polsakinlipovsek.ppt (12. september 2009).

Priporočilo Evropskega parlamenta in Sveta z dne, 18. 12. 2006 o ključnih kompetencah za vseživljenjsko učenje (2006/962/ES). Ur. l. Evropske unije L394/10. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:394:0010:0018:SL:PDF> (24. junij 2008).

Razdevšek Pučko, Cveta. 2005. Premalo praktičnega usposabljanja: pogovor s Cveto Razdevšek Pučko. *Vzgoja* 7 (28): 7–8.

Rutar Ilc, Zora. 2007. O konceptu in delitvah znanja. *Posvet Kurikul kot proces in razvoj*, 98–108. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.

Strmčnik, France. 2009. Učna vsebina v funkciji problemsko orientiranega pouka. *Didactica Slovenica, pedagoška obzorja* 24 (1): 3–15.

Svetlik, Ivan. 2004. Izobraževanje in raziskovanje za družbo znanja. *Teorija in praksa* 41 (1-2): 199–209.

Svet Evrope. 2000. *Izobraževanje za demokratično državljanstvo* – Strategije za učenje demokratičnega državljanstva. Dostopno prek: http://www.coe.int/t/dg4/education/edc/Source/Pdf/Documents/By_Country/Slovenia/2000_16_EDC_Strategije%20za%20ucenje%20demokr_Slovn.pdf (13. junij 2007).

Šček Prebil, Tatjana. 2006. Znanje zaposlenih – priložnost za razvoj šole. *Didactica Slovenica, pedagoška obzorja* (21): 95–107.

Škrinjar, Mojca. 2005. Slovenska osnovna šola prihodnosti. *Vzgoja* 7 (28): 3–4.

Štirn, Darja, Petra Štirn in Katja Jeznik. 2007. Identiteta – stanje ali izbira? *Sodobna pedagogika* 58/124 (3): 144–162.

Štuhec, Ivan. J. 2005. Za polni razvoj človekove osebnosti. *Vzgoja* 7 (28): 15–17.

Torkar, Gregor. 2009. Učiteljeve vrednote in njihov odnos do okolja in varstva narave. *Didactica Slovenica, pedagoška obzorja* 24 (1): 97–108.

Zavod RS za šolstvo. Dostopno prek: <http://www.zrss.si> (13. junij 2009).

Zavod RS za šolstvo. 2008a. *Posodabljanje učni načrtov – gimnazija*. Dostopno prek: <http://www.zrss.si/default.asp?link=predmet&tip=42&pID=185&rID=1540> (15. marec 2008).

--- 2008b. *Predmetna področja na Zavodu RS za šolstvo*. Dostopno prek: <http://www.zrss.si/default.asp?link=predmet&tip=6> (9. april 2008).

Židan, Alojzija in Drago Zajc, ur. 2001. O pomenu izobraževanja ter vzgoje za demokracijo za nadaljnjo graditev slovenske državnosti. V *Slovenska država ob deseti obletnici*, ur. Drago Zajc, 209–215. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

--- 2002. Slovenski izobraževalni nacionalni interesi in EU. *Teorija in praksa* 39 (6): 1048–1058.

--- 2004. *Za kakovostnejša družboslovna znanja: didaktični in znanstveni prispevki*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

--- Miro Haček, ur. in Drago Zajc, ur. 2005. Vzgoja za (evropsko) demokracijo. V *Slovenija v EU : zmožnosti in priložnosti*, ur. Miro Haček, 375-385. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

--- 2006. Participatorna didaktizacija družboslovnih učnih vsebin, tematiziranih v obliki učne enote "Družbeni odnosi" za kakovostno izvajanje šole v naravi. *Strokovni posvet Didaktika v šoli v naravi*, 215–222. Ljubljana: Center šolskih in obšolskih dejavnosti.

--- 2007. *Vzgoja za evropsko demokracijo*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Wakounig, Vladimir. 2000. Učenje z novimi mediji – perspektive vzgoje in pouka. *Sodobna pedagogika* 51 (3): 10–21.